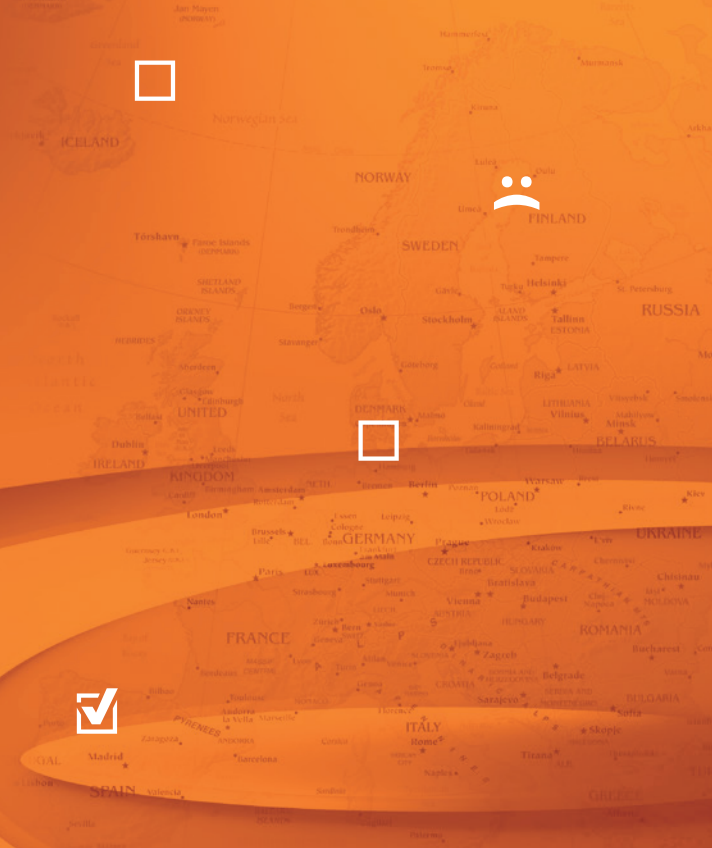

EURÓPSKA SOCIÁLNA SONDA

9. kolo na Slovensku

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV

EURÓPSKA SOCIÁLNA SONDA

9. kolo na Slovensku

Denisa Fedáková, Michal Kentoš a kolektív
Košice, 2020

Recenzenti:

prof. PhDr. Tomáš Sollár, PhD.

prof. PhDr. Tomáš Urbánek, PhD.

Autorský kolektív:

Matúš Adamkovič (1,3 AH), Miroslava Bozogáňová (0,7 AH),

Mária Ďurkovská (0,9 AH), Denisa Fedáková (1,2 AH),

Anna Kalistová (0,9 AH), Michal Kentoš (0,7 AH),

Alexander Loziak (0,5 AH), Jana Papcunová (0,6 AH),

Ivana Piterová (0,7 AH), Ivan Schmidt (0,5 AH),

Jozef Výrost (0,3 AH)

Grafický dizajn: Tlačiareň uBabeja, Košice 2020

ISBN 978-80-89524-52-5 (online, Pdf)

<https://doi.org/10.31577/2020.978-80-89524-52-5>

Publikácia neprešla jazykovou korektúrou.

OBSAH

Predslov

Jozef Výrost

s. 5

O projekte Európska sociálna sonda

Denisa Fedáková,
Michal Kentoš

s. 9

Vnímanie spravodlivosti a férovosti na Slovensku a v Európe

Mária Ďurkovská,
Anna Kalistová

s. 14

Kvalita života a ekonomická situácia: Ako je na tom Slovensko?

Matúš Adamkovič

s. 49

„Schvaľujete toto rozhodnutie?“ Meniace sa rodinné normy v Európe a na Slovensku

Denisa Fedáková

s. 70

Postoje k migrácii na Slovensku v kontexte Európy a krajín Vyšehradskej štvorky

Miroslava Bozogánová,
Ivana Píterová

s. 89

Používanie internetu v Európe (a na Slovensku). V čom sa líšia online a offline Slováci?

Ivan Schmidt,
Alexander Loziak

s. 115

Politická participácia Slovákov a Sloveniek v európskom kontexte

Michal Kentoš,
Jana Papcunová

s. 134

Vnímanie spravodlivosti a férovosti na Slovensku a v Európe

Mária Ďurková
Anna Kalistová

ÚVOD

Otázka spravodlivosti bola predmetom skúmania popredných mysliteľov politickej filozofie už od obdobia antiky. Na začiatku 21. storočia sa stala opäťovne ťažiskovou témou politických diskusií, či impulzom rozsiahlych polemík v oblasti filozofie. Okrem toho, že sa dotýka aj iných spoločensko-politických kategórií, ako napríklad otázky slobody, rovnosti či distribúcie, spornosť tohto termínu spočíva aj v rôznorodosti nazerania na problematiku, ktorú zahŕňa.

Prečo sa ľudia usilujú o spravodlivosť? Prečo je pre jednotlivca dôležitá? Aj keď odpoveď na otázku „Čo je spravodlivosť?“ môže byť rôzna u rôznych jednotlivcov a štruktúr, motivácia žiť v spoločnosti, ktorá je vnímaná ako spravodlivá, je zásadná a všadeprítomná (Benabou & Tirole, 2006; Lerner, 1980). Túžba byť súčasťou sociálneho usporiadania, ktoré sa javí spravodlivé, je základnou ľudskou motiváciou. Jednou z možností je vnímanie spravodlivosti cez prizmu férovosti. Preto postoje k spravodlivosti a férovosti neovplyvňujú iba to, ako ľudia hodnotia konkrétny

zákon alebo predpis, ale tiež menia ich samotné spojenie so spoločnosťou a štátnymi inštitúciami. Je teda pravdepodobnejšie, že ľudia nielen podporia predpisy zodpovedajúce ich normatívnym očakávaniam v oblasti spravodlivosti, ale stávajú sa tým aj lepšími a angažovanejšími občanmi (Tyler, 2008).

Ako uvádza Nesvadba (2006) podľa koncepcie Aristotela sú rozlišované dve základné formy spravodlivosti, ktorých vymedzenie pretrvalo až do súčasnosti. Distributívna (rozdeľovacia) spravodlivosť sa uplatňuje pri rozdeľovaní statkov podľa pravidla „s rovnými zaobchádzať rovne“. Procedurálna (komutatívna, vyrovnávacia) spravodlivosť sa uplatňuje pri zaobchádzaní s jednotlivcom podľa pravidla „každému, čo zasluhuje“.

Americký sociálny filozof John Rawls sa sústreďoval na normatívnu praktickú filozofiu a rozpracúvanie teórie spravodlivosti, ktorú koncipoval ako alternatívu k utilitarizmu. Podľa neho je dobrá spoločnosť taká, kde sú nielen etablované zásady spravodlivosti, ale aj verejné vedomie je určované (mravným) zmyslom pre spravodlivosť (Rawls, 1995).

Teórií spravodlivosti, ktoré vnímajú spravodlivosť ako normatívny ideál, či životnú filozofiu, je niekoľko. Novodobá odborná koncepcia je však doplnená aj o deskriptívny prístup. Teda, tieto konceptualizácie sa nesústreďujú na to, aká by mala spravodlivosť byť, ale skôr na to, ako je

vnímaná jednotlivcom. V tomto zmysle, pochopenie významu spravodlivosti vyžaduje pochopenie toho, čo ľudia vnímajú ako spravodlivé (Greenberg & Colquitt, 2005).

Podľa Rawlsa (1995) sa spravodlivosť často spája s procesmi rozdeľovania a prerozdeľovania príjmov i šancí, z toho dôvodu je aj sociálna spravodlivosť definovaná ako systém s výraznými distributívnymi a redistributívnymi prvkami, ktoré generujú stratifikáciu spoločnosti. Neexistuje nijaká všeobecne akceptovateľná definícia či predstava toho, čo je a čo nie je spravodlivé. Aj napriek tomu je sociálna spravodlivosť hodnotou, ktorú nemožno vynechať a nepracovať s ňou v ktoromkoľvek sociálnom systéme. Ľudia sa zhodujú na tom, že treba konať a správať sa spravodlivo, a to i v zmysle sociálnom, aj keď konkrétny obsah tohto termínu je neurčitý.

Cieľom tejto kapitoly je analýza vnímania a hodnotenia (ne)spravodlivosti a (ne)rovnosti v spoločnosti. Zameriame sa na to, ako jednotlivci vnímajú spravodlivosť vo vzťahu k sebe samému, ale tiež, ako reagujú na (ne)spravodlivosť okolo seba. Zaoberáme sa distributívnou spravodlivosťou životných šancí (príležitosť na vzdelanie a zamestnanie) a porovnávame situáciu v rámci všetkých európskych zúčastnených krajín, v rámci krajín V4 a nakoniec v rámci Slovenska s prihliadnutím na región a dosiahnuté vzdelanie. Pokúsime sa priblížiť problematiku vnímania spravodlivosti z pohľadu základných normatívnych princípov a viery

v spravodlivý svet. Procedurálnu spravodlivosť analyzujeme z hľadiska vnímania sociálnych mechanizmov pridelovania statkov a bremien. Aj keď je zrejmé, že problémy týkajúce sa hospodárskych nerovností a rozdelenia sociálnych zdrojov budú mať z krátkodobého aj dlhodobého hľadiska vplyv na európsku spoločnosť a zákonodarcov, je oveľa menej jasné, ako sa tieto výzvy môžu alebo majú účinne riešiť.

METÓDA

Analýza sa opiera o dáta získané v rámci 9. kola Európskej sociálnej sondy (ESS), zozbierané v roku 2018 v rámci rotujúceho modulu (G) s názvom „Spravodlivosť a férovosť v Európe: Čelom k rastúcim nerovnostiam a heterogenitám“ (Liebig, et. al, 2018). Na rozdiel od existujúcich modulov, ktoré sa týkajú sociálneho štátu a aspektov právnej spravodlivosti, sa tento modul zameriava na to, ako európski občania hodnotia svoje postavenie pri rozdeľovaní sociálnych a ekonomických zdrojov, ako aj na nerovnosť tohto rozdeľovania v rámci svojej spoločnosti.

Za základné stavebné prvky tohto modulu ESS boli použité dva poznatky získané z výskumu vykonaného v minulosti:

(1) Spravodlivosť je určovaná spoločnosťou, pretože to, či sa niečo považuje za spravodlivé, závisí od sociálnych štruktúr a procesov spoločnosti alebo iných sociálnych

agregátov (organizácií, sietí, skupín)

a (2) spravodlivosť je sociálna sila, pretože ovplyvňuje hospodárske, politické a sociálne štruktúry a procesy v rámci spoločností a iných sociálnych agregátov.

Štúdie, ktoré sa zameriavajú na individuálne alebo politické následky nerovnosti – najmä Wilkinsonove a Pickettove (2009) – sa domnievajú, že jednotlivci sú ovplyvnení typom a rozsahom existujúcich nerovností v spoločnosti. Zistenia o individuálnych, sociálnych a najmä politických dôsledkoch týchto nerovností neboli ani zďaleka konzistentné. Napríklad štúdie vplyvu nerovnosti v oblasti príjmov na individuálnu pohodu zistili tak kladné, ako aj negatívne dôsledky existujúcich nerovností (Verme, 2011; Clark a D'Ambrosio, 2015).

Jedným z cieľov tohto modulu je skúmať vplyv reflexívnych a nereflexívnych hodnotení spravodlivosti na rôzne premenné výsledkov, ako sú napríklad osobná alebo inštitucionálna dôvera, subjektívna pohoda alebo politické postoje a úmysly správania.

Reflexívne hodnotenia spravodlivosti sa zameriavajú na vlastnú situáciu jednotlivca, na jeho zdroje a príležitosti. To znamená, ako respondenti hodnotia spravodlivosť svojich vlastných príležitostí na trhu práce, konkrétne ako spravodlivé sú ich osobné šance na získanie pracovnej príležitosti. V rámci tohto hodnotenia mali respondenti na

škále vyjadriť svoj názor, či v porovnaní s ostatnými ľuďmi na Slovensku majú približne rovnaké šance dosiahnuť také vzdelanie a zamestnanie, o aké sa uchádzali.

Nereflexívne hodnotenia spravodlivosti sú zamerané na iných, to znamená na rozdelenie životných šancí, prípadne príjmov v rámci spoločnosti. V rámci nich mali respondenti na škále vyjadriť svoj názor, či celkovo každý na Slovensku má približne rovnaké šance dosiahnuť také vzdelanie a zamestnanie, o aké sa uchádzali.

Pre zisťovanie procedurálnej spravodlivosti z pohľadu sociálneho uzatvárania (z angl. social closure), boli respondentom položené otázky týkajúce sa možných faktorov vplyvujúcich na rozhodnutie o prijatí alebo neprijatí do zamestnania. Reflexívna dimenzia smerovala ku skúsenostiam respondentov s nespravodlivým zaobchádzaním.

Analýzy sú rozdelené do troch častí:

1. Spravodlivosť životných šancí (reflexívne a nereflexívne hodnotenie príležitostí na vzdelanie a zamestnanie)
2. Spravodlivosť z pohľadu základných normatívnych princípov distributívnej spravodlivosti – rovnosť, spravodlivosť, potreba a nárok (z angličtiny – equality, equity, need, entitlement) a všeobecná viera v spravodlivý svet
3. Procedurálna spravodlivosť z pohľadu skúsenosti s nespravodlivým zaobchádzaním

V každej z týchto častí sledujeme medzinárodný rozmer, porovnanie v rámci krajín V4 ako aj situáciu na Slovensku z hľadiska ďalších premenných (kraj, rod, vek, vzdelanie).

VÝSLEDKY

Spravodlivosť životných šancí (vzdelanie a zamestnanie) v medzinárodnom kontexte a kontexte V4

K nerovnostiam v príležitostiach a šanciach môže viesť politika vzdelávania a rôzny prístup k vzdelávaniu v krajine. Niektorí ekonómovia tvrdia, že nárast nerovností v 80. rokoch 20. storočia je zapríčinený zvyšujúcim sa dopytom po kvalifikovanej pracovnej sile do high-tech priemyslu. To spôsobilo nárast mzdy pre tých s vyhovujúcim vzdelaním, ale nie pre tých bez vzdelania (Charles-Coll, 2011). Práve výrazné disparity vzdelania sú dôvodom, respektíve dôsledkom výrazného zaostávania a chudoby mnohých regiónov (Michálek, 2004).

Okrem vzdelania je jednou z hlavných príčin nerovnosti pracovný trh, ktorý determinuje mzdy na trhu práce. Nerovnosti sú potom spôsobené rozdielmi v ponuke a dopyte po rôznych typoch práce. (Veselovská, 2015)

Jedným zo základných princípov legitimizácie takýchto nerovností je predstava rovnosti šancí (podľa Liebig, et. al, 2018; pozri tiež Hegtvedt et al., 2016; Hegtvedt & Isom, 2014). Keďže nerovnosti sú stále ovplyvňované najmä procesmi trhu práce, predpokladáme, že šance na trhu

práce sú kľúčovou oblasťou legitimacy hospodárskeho a sociálneho poriadku v spoločnosti.

Pre účely analýzy vnímania spravodlivosti životných šancí (reflexívne aj nereflexívne) boli respondentom v prieskume ESS položené tieto štyri otázky:

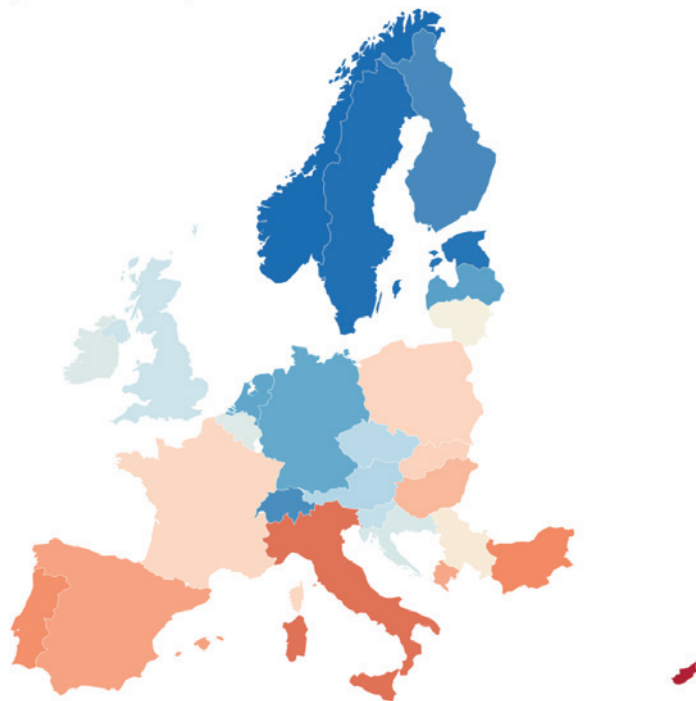
G4: Do akej miery sa podľa vás tento výrok na vás vzťahuje? V porovnaní s ostatnými ľuďmi na Slovensku som mal/a približne rovnaké šance dosiahnuť také vzdelanie, o aké som sa usiloval/a.

G5: Predstavte si, že dnes si hľadáte prácu. Do akej miery by sa na Vás vzťahoval tento výrok? V porovnaní s ostatnými ľuďmi na Slovensku by som mal/a približne rovnakú šancu dostať prácu, o ktorú som sa uchádzal/a.

G6: Do akej miery sa podľa vás tento výrok vzťahuje na Slovensko? Celkovo každý na Slovensku má približne rovnakú šancu dosiahnuť takú úroveň vzdelania, o akú sa usiluje.

G7: Do akej miery sa podľa vás tento výrok vzťahuje na Slovensko? Celkovo každý na Slovensku má približne rovnakú šancu dostať prácu, o ktorú sa uchádza.

Respondenti mali svoj názor vyjadriť na 11-bodovej škále, kde 0 = výrok sa na mňa vôbec nevzťahuje a 10 = výrok sa na mňa úplne vzťahuje.

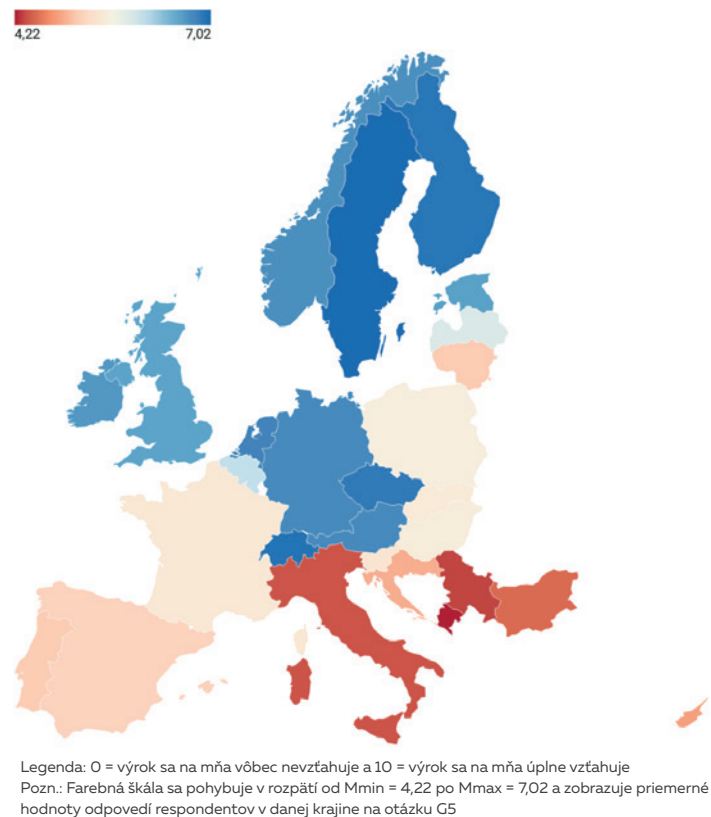

Legenda: 0 = výrok sa na mňa vôbec nevzťahuje a 10 = výrok sa na mňa úplne vzťahuje
Pozn.: Farebná škála sa pohybuje v rozpätí Mmin = 5,46 po Mmax = 8,27 a zobrazuje priemerné hodnoty odpovedí respondentov v danej krajine na otázku G4
socialsurvey.org/docs/data_users/ESS_data_user_stats_apr_2020.pdf

Obrázok 1. Priemerné hodnotenia príležitostí na vzdelanie (reflexívne hodnotenie)

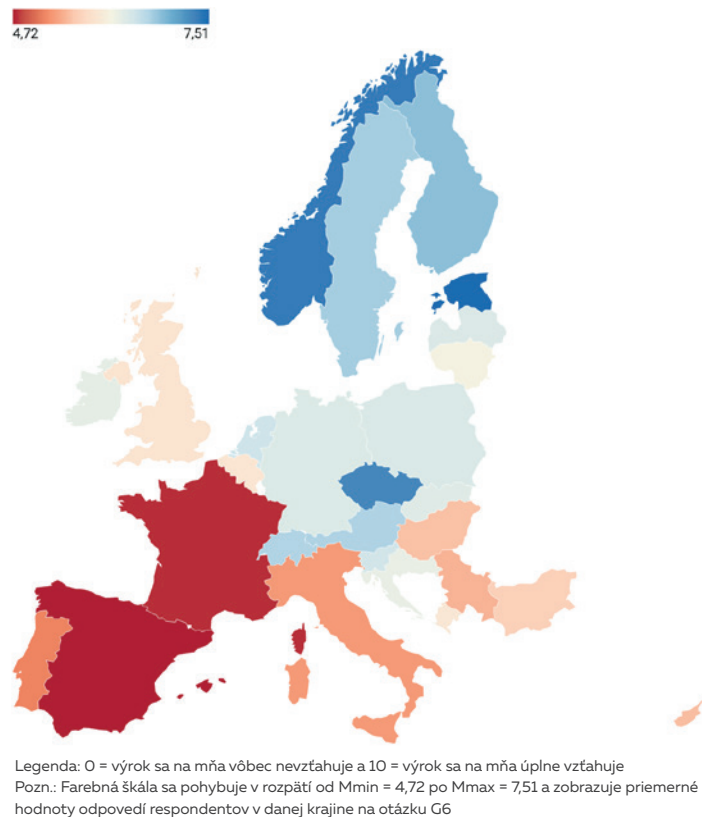
V celoeurópskom kontexte bola, podľa Obrázka 1. najvyššia úroveň hodnotenia príležitostí na vzdelanie v Nórsku ($M=8,27$; $SD=1,99$), Švédsku ($M=8,23$; $SD=2,08$), Estónsku ($M=8,18$; $SD=2,35$) a Fínsku ($M=8,01$; $SD=2,17$), kde sa priemerná hodnota odpovedí pohybovala nad hodnotou 8. Priemerná hodnota odpovedí respondentov všetkých 27 zúčastnených krajín bola 7,01. Menej ako 6 bodov dosiahlo Portugalsko ($M=5,97$; $SD=3,31$), Bulharsko ($M=5,93$; $SD=2,94$) a Taliansko ($M=5,80$; $SD=2,79$), na poslednom mieste sa umiestnil Cyprus ($M=5,46$; $SD=2,86$).

V optike respondentov krajín V4 je zaujímavé, že českí respondenti vnímali spravodlivosť šance na vzdelanie vyššie ($M=7,38$; $SD=2,43$), než respondenti z Poľska ($M=6,43$; $SD=2,67$), Slovenska ($M=6,39$; $SD=2,75$) a Maďarska ($M=6,24$; $SD=2,78$). Tieto tri krajiny dosiahli zhruba rovnaké priemerné skóre, to znamená že ich respondenti vnímali šancu dosiahnuť vzdelanie, o ktoré sa uchádzali takmer identicky.

Obrázok 2. Priemerné hodnotenia príležitostí na zamestnanie (reflexívne hodnotenie)

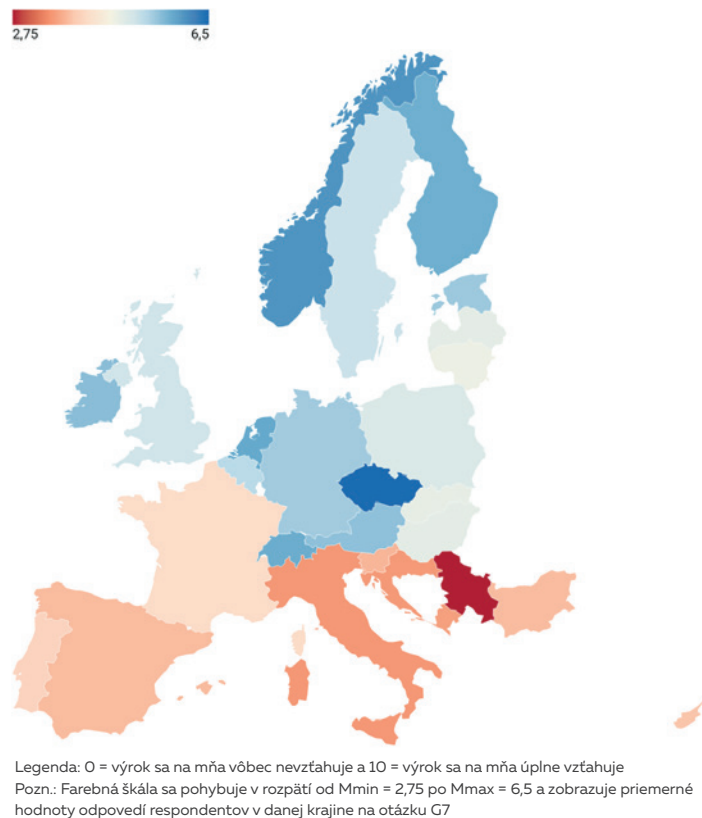
V medzinárodnom porovnaní (Obrázok 2) rovnosť príležitostí na získanie práce hodnotili najvyšším škálovým skóre vo Švédsku ($M=7,02$; $SD=2,60$). Nasledujú krajiny (Švajčiarsko, Fínsko, Česká republika, Holandsko, Rakúsko, Nemecko, Írsko, Estónsko, Spojené kráľovstvo, Belgicko), kde sa priemerná hodnota odpovedí pohybovala medzi 6 a 7 bodom škály. Je pozoruhodné, že opýtaní z Českej republiky sa umiestnili so skóre 6,89 ($SD=2,11$) v poradí na štvrtom mieste. Respondenti z ostatných krajín V4 vnímajú spravodlivosť šance na získanie práce nižšie než českí respondenti – Poliaci ($M=5,54$; $SD=2,76$), Maďari ($M=5,51$; $SD=2,69$), Slováci ($M=5,49$; $SD=2,83$), čo sa prakticky zhoduje s reflexívnym vnímaním šancí na vzdelanie. Priemerné skóre respondentov všetkých zúčastnených krajín bolo 5,86 ($SD=2,89$). Nižšie škálové skóre dosiahli respondenti z Chorvátska ($M=4,93$; $SD=3,43$), Cypru ($M=4,84$; $SD=2,76$), Bulharska ($M=4,52$; $SD=2,91$), Talianska ($M=4,41$; $SD=2,67$), Srbska ($M=4,34$; $SD=3,61$) a z Čiernej Hory ($M=4,22$; $SD=3,13$).

Obrázok 3. Priemerné hodnotenia príležitostí na vzdelanie (nereflexívne hodnotenie)

Šance na vzdelanie u ostatných ľudí hodnotia respondenti v celoeurópskom kontexte nasledovne (Obrázok 3). Najvyššie škálové skóre dosiahli Estónci ($M=7,51$; $SD=2,75$), Nóri ($M=7,37$; $SD=1,97$) a Česi ($M=7,27$; $SD=1,94$). Nasledujú krajiny (Fínsko, Švédsko, Rakúsko, Švajčiarsko, Holandsko, Slovinsko, Poľsko, Litva, Nemecko, Slovensko, Írsko, Chorvátsko, Lotyšsko), v ktorých opýtaní hodnotia šance na vzdelanie v priemere nad bodom 6 odpovedovej škály. Najnižšie priemerné skóre vykazovali respondenti vo Francúzsku ($M=4,77$; $SD=2,38$) a Španielsku ($M=4,72$; $SD=2,53$), ktorých respondenti hodnotili rovnaké šance na vzdelanie u iných ľudí pod bodom 5. Je potrebné uviesť, že priemerné skóre respondentov všetkých zúčastnených krajín je v tomto prípade 5,78 ($SD=2,53$).

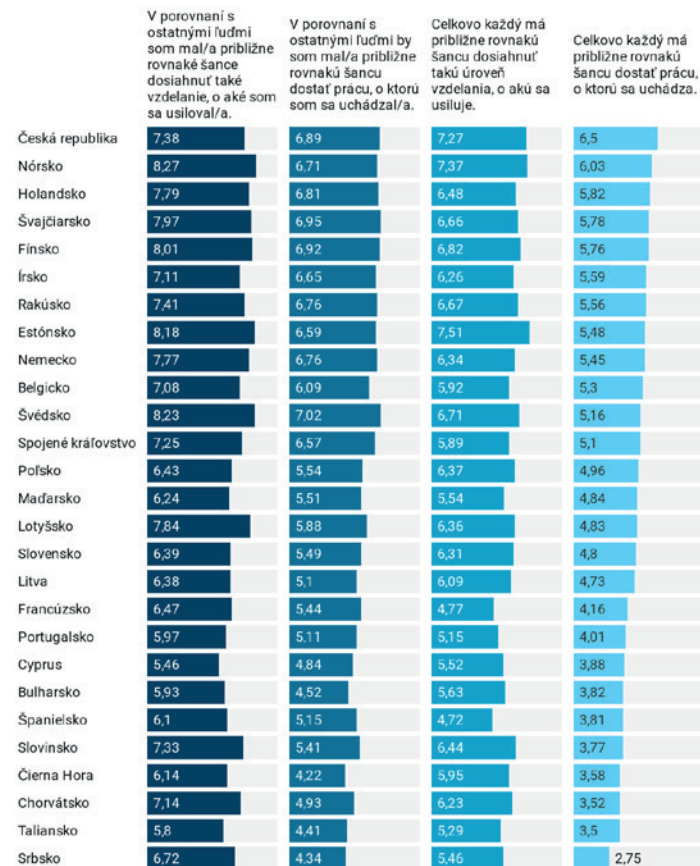
Distribúcia odpovedí v rámci krajín V4 je iná, než v predchádzajúcich prípadoch. Kým doteraz medzi respondentmi z Poľska, Maďarska a Slovenska boli len zanedbateľné rozdiely, v tomto prípade vykazovali Poliaci priemerné skóre 6,37 ($SD=2,44$), Slováci 6,31 ($SD=2,51$) a Maďari 5,54 ($SD=2,56$). Česi boli opäť na vrchných priečkach tabuľky so skóre 7,27 ($SD=1,94$).

Obrázok 4. Priemerné hodnotenia príležitostí na zamestnanie (nerexifívne hodnotenie)

V medzinárodnom kontexte (vid' obrázok 4) hodnotili rovnakú šancu na prácu u iných ľudí najvyššie Česi (M=6,50; SD=2,11) a Nóri (M=6,03; SD=1,94). Priemerné skóre nad bodom 5 bolo vykázané u respondentov desiatich krajín (Holandsko, Švajčiarsko, Fínsko, Írsko, Rakúsko, Estónsko, Nemecko, Belgicko, Švédsko, Spojené kráľovstvo). Priemerné skóre respondentov všetkých 27 zúčastnených krajín bolo v tomto prípade 4,70 (SD=2,39). Nad bodom 4 sa nachádza sedem krajín. V rámci tejto skupiny sú zastúpené aj zvyšné krajiny V4 – Poľsko (M=4,96; SD=2,52), Maďarsko (M=4,84; SD=2,48), Slovensko (M=4,80; SD=2,63). Okrem nich tu ešte patria Litva, Slovensko, Lotyšsko, Francúzsko, Portugalsko. S najväčšou mierou nesúhlasu s tvrdením o rovnosti šancí pri uchádzaní sa o prácu sa podľa vyjadrenia respondentov stretávame v Srbsku (M=2,75; SD=2,84).

V Grafe 1 môžeme vidieť priemerné hodnotenia respondentov ESS pri reflexívnom a nereflexívnom hodnotení šancí na vzdelanie a zamestnanie.

Legenda: 0 = výrok sa na mňa vôbec nevzťahuje a 10 = výrok sa na mňa úplne vzťahuje

Graf 1. Priemerné hodnotenia respondentov ESS pri reflexívnom a nereflexívnom hodnotení šancí na vzdelanie a zamestnanie

Spravodlivosť životných šancí (vzdelanie a zamestnanie) na Slovensku

Jednotlivcov (pozitívne alebo negatívne) ovplyvňuje nielen to, čo (ne)majú – v absolútnom slova zmysle – ale tiež (a zvyčajne v oveľa väčšej miere) to, ako hodnotia svoje vlastné postavenie v porovnaní s ostatnými (Runciman, 1966). Z toho vyplýva, že ak zisťujeme dôsledky nerovnosti v jednotlivých spoločnostiach, musíme sa zamerať na vnímanie a hodnotenie vlastnej situácie jednotlivca, situácie druhých aj súhry týchto faktorov. (Liebig, et. al, 2018) Postavenie jednotlivca je ovplyvnené rôznymi sociálno-ekonomickými a kultúrnymi podmienkami, ako sú pohlavie, národnosť, rasa atď. V tejto časti kapitoly sledujeme, ako svoje životné šance vnímajú slovenskí respondenti v závislosti od regiónu, v ktorom žijú, a od stupňa vzdelania.

Podľa Grafu 2 najpozitívnejšie svoje šance dosiahnuť vzdelanie, o aké sa usilujú, vnímali respondenti v Banskobystrickom kraji ($M=7,52$; $SD=9,16$), nasleduje Bratislavský kraj ($M=7,43$; $SD=6,68$) a Žilinský kraj ($7,28$; $SD=2,64$). Najnižšie svoje šance hodnotili obyvatelia Trnavského kraja ($M=5,80$; $SD=2,03$). Priemerné hodnoty sa v každom jednom kraji pohybovali nad stredom škály, a teda sa nachádzali v pozitívnom póle škály.

V porovnaní so vzdelaním respondenti šancu získať prácu, o ktorú sa usilujú, hodnotili celkovo nižšie. Najviac presvedčení o rovnakej šanci na prácu boli respondenti z Bratislavského ($M=6,41$; $SD=2,22$) a Nitrianskeho kraja ($M=6,17$; $SD=2,38$). Naopak, najmenej presvedčení o spravodlivosti šance na prácu boli obyvatelia Banskobystrického kraja ($M=4,16$; $SD=2,95$). Priemerné hodnotenia respondentov sa na rozdiel od položky vzdelanie nachádzali v prípade Banskobystrického a Košického kraja v negatívnom póle škály.

Legenda: 0 = výrok sa na mňa vôbec nevzťahuje a 10 = výrok sa na mňa úplne vzťahuje
 Pozn.: počet respondentov vo vzorke podľa krajov: Bratislavský kraj (N=76); Trnavský (N=114); Trenčiansky (N=97); Nitriansky (N=159); Žilinský (N=167); Banskobystrický (N=153); Prešovský (N=209); Košický (N=108), spolu (N=1083)

Graf 2. Príležitosť na vzdelanie a zamestnanie – reflexívne a nereflexívne hodnotenie podľa krajov

V kontexte uvedeného vnímania príležitostí na vzdelanie a prácu vidíme, že priemerné hodnoty pri položke vzdelanie sú vyššie než pri položke práca, čo vo všeobecnosti naznačuje, že respondenti sú presvedčení o rovnakých šanciach na vzdelanie v každom jednom kraji viac, než o rovnakých šanciach na prácu. Najväčší rozdiel medzi oboma položkami sme zaznamenali v Banskobystrickom a Žilinskom kraji.

Pri nereflexívnom hodnotení šancí na vzdelanie a prácu sa prejavili väčšie rozdiely, než pri reflexívnom hodnotení. Respondenti zo Žilinského kraja boli najviac presvedčení o tom, že celkovo každý na Slovensku má približne rovnakú šancu dosiahnuť takú úroveň vzdelania, o akú sa usiluje ($M=7,25$; $SD=2,63$). Najmenej presvedčení boli o rovnakých šanciach na vzdelanie respondenti z Košického kraja ($M=4,72$; $SD=2,67$). Priemerné hodnoty sa vo väčšine prípadov pohybovali v pozitívnom póle škály, výnimkou bol Košický kraj, kde priemerné skóre kleslo pod bod 5 a skĺzlo tak do negatívneho pólu, t.j. respondenti neboli presvedčení o rovnakých šanciach na vzdelanie pre ľudí na Slovensku.

Frekvenčná analýza, ktorej boli podrobené výsledky súboru, ukázala podobné výsledky ako pri reflexívnom hodnotení. I v tomto prípade respondenti dali vyššie priemerné skóre položke vzdelanie, než položke práca. Najväčší rozdiel sme zaznamenali v Žilinskom, Banskobystrickom a Prešovskom kraji. Čo sa týka rovnakých šancí na prácu, priemerné skóre respondentov zo štyroch krajov sa nachádzalo pod priemerom 5 a teda v negatívnom póle škály – Banskobystrický ($M=3,77$; $SD=2,41$), Košický ($M=3,88$; $SD=2,29$), Prešovský ($M=4,46$; $SD=2,61$), Žilinský ($M=4,59$; $SD=3,14$).

bystrickom a Prešovskom kraji. Čo sa týka rovnakých šancí na prácu, priemerné skóre respondentov zo štyroch krajov sa nachádzalo pod priemerom 5 a teda v negatívnom póle škály – Banskobystrický ($M=3,77$; $SD=2,41$), Košický ($M=3,88$; $SD=2,29$), Prešovský ($M=4,46$; $SD=2,61$), Žilinský ($M=4,59$; $SD=3,14$).

Legenda: 0 = výrok sa na mňa vôbec nevzťahuje a 10 = výrok sa na mňa úplne vzťahuje
 Pozn.: počet respondentov vo vzorke podľa stupňa vzdelania: základná škola ($N=106$);
 SŠ bez maturity ($N=343$); SŠ s maturitou ($N=464$); VŠ ($N=168$).

Graf 3. Príležitosť na vzdelanie a zamestnanie – reflexívne a nereflexívne hodnotenie podľa stupňa vzdelania

Podľa Grafu 3 najnižšie priemerné skóre pri reflexívnom hodnotení v položke vzdelanie dosahovali respondenti so základným ($M=5,54$; $SD=3,22$) a stredoškolským vzdelaním bez maturity ($M=5,55$; $SD=2,74$). Ich odpovede sa nachádzali tesne nad pomyselným stredom odpovedovej škály. Respondenti s maturitou a vysokoškolským vzdelaním hodnotili svoje šance dosiahnuť vzdelanie, o ktoré sa usilovali, pozitívnejšie. Pri respondentoch so SŠ s maturitou bolo priemerné skóre 6,76 ($SD=2,56$) u vysokoškolsky vzdelaných 7,18 ($SD=2,48$). Podobne, aj pri položke práca je zrejmé, že najnižšie priemerné skóre uvádzali respondenti so základným ($M=4,51$; $SD=3,16$) a stredoškolským vzdelaním bez maturity ($M=4,78$; $SD=2,91$). Respondenti s maturitou a VŠ hodnotili svoje šance na získanie práce, o ktorú sa uchádzali, vyššie.

Z porovnania priemerných hodnôt vidíme diferencie v názoroch respondentov na rovnaké šance dosiahnuť vzdelanie a prácu, o aké sa respondenti usilovali. Zatiaľ čo pri vzdelaní sa priemerné hodnoty pohybovali pri všetkých stupňoch vzdelania v pozitívnom póle škály, pri položke práca sa u respondentov so ZŠ a SŠ bez maturity priemerné hodnoty nachádzali v negatívnom póle škály. Všeobecne respondenti bez ohľadu na stupeň ich vzdelania uvádzali, že šance dostať prácu, o ktorú sa uchádzali, sú nižšie, než šanca dostať také vzdelanie, o aké sa usilovali.

Pri nereflexívnom hodnotení je možné si všimnúť určitú paralelu s reflexívnym hodnotením. Aj v tomto prípade najnižšie priemerné skóre v položke vzdelanie dosahovali respondenti so základným a stredoškolským vzdelaním bez maturity, oba zhodne po 5,79 ($SD=2,68$). Respondenti so SŠ s maturitou a VŠ odpovedali taktiež rovnako. Podobné to bolo aj pri položke práca, pri ktorej priemerné hodnoty kontinuálne stúpali od ZŠ ($M=4,23$; $SD=2,80$) po vysokoškolské vzdelanie ($M=5,34$; $SD=2,56$).

Aj v tomto prípade môžeme postrehnúť v názoroch respondentov na rovnaké šance na vzdelanie a prácu u ostatných ľudí rozdiely v priemerných hodnotách. Podobne ako pri reflexívnom hodnotení sa pri šanciach na vzdelanie odpovede respondentov nachádzali nad pomyselným stredom odpovedovej škály (5) a pohybovali sa tak viac-menej v pozitívnom póle škály. Avšak pri otázke, či má celkovo každý na Slovensku približne rovnakú šancu dostať prácu, o ktorú sa uchádza, sa odpovede pohybovali v negatívnom póle škály, t.j. pod bodom 5. Výnimku tvorili len vysokoškolsky vzdelaní respondenti, ktorých priemerné skóre dosiahlo už spomínanú hodnotu 5,34.

Vnímanie šancí na vzdelanie a prácu (reflexívne aj nereflexívne) v kontexte vzdelania a regiónu dokumentuje Tabuľka 1.

Región		V porovnaní s ostatnými ľuďmi na Slovensku som mal/a približne rovnaké šance dosiahnuť také vzdelanie, o aké som sa usiloval/a.	V porovnaní s ostatnými ľuďmi na Slovensku by som mal/a približne rovnakú šancu dostať prácu, o ktorú som sa uchádzal/a.	Celkovo každý na Slovensku má približne rovnakú šancu dosiahnuť takú úroveň vzdelania, o akú sa usiluje.	Celkovo každý na Slovensku má približne rovnakú šancu dostať prácu, o ktorú sa uchádza.
Bratislavský kraj	ZŠ	1,45	3,31	5,48	4,41
	SŠ bez maturity	6,18	6,06	5,41	4,46
	SŠ s maturitou	6,91	6,53	7,00	5,54
	VŠ	7,26	6,94	7,04	5,90
Trnavský kraj	ZŠ	5,25	4,94	6,64	5,32
	SŠ bez maturity	5,49	5,36	5,42	5,39
	SŠ s maturitou	6,35	6,12	6,38	5,91
	VŠ	5,58	6,09	6,66	5,96
Trenčiansky kraj	ZŠ	8,58	7,75	8,49	8,41
	SŠ bez maturity	6,09	5,30	6,49	5,04
	SŠ s maturitou	6,76	5,42	6,33	5,54
	VŠ	8,06	7,32	8,50	7,05
Nitriansky kraj	ZŠ	3,72	5,25	6,39	5,57
	SŠ bez maturity	5,45	5,46	6,34	5,04
	SŠ s maturitou	6,74	6,17	6,55	4,89
	VŠ	8,17	7,30	6,95	5,66
Žilinský kraj	ZŠ	6,89	6,05	7,65	5,18
	SŠ bez maturity	5,57	4,24	6,16	4,03
	SŠ s maturitou	8,12	5,66	7,79	4,64
	VŠ	7,34	5,68	6,82	4,75
Banskobystrický kraj	ZŠ	5,08	2,51	4,62	2,46
	SŠ bez maturity	5,56	3,52	5,53	3,64
	SŠ s maturitou	6,67	5,31	6,24	4,68
	VŠ	5,99	4,88	4,74	3,28
Prešovský kraj	ZŠ	6,56	5,16	5,75	4,32
	SŠ bez maturity	5,05	4,60	6,22	4,22
	SŠ s maturitou	6,22	5,10	6,55	4,46
	VŠ	7,29	6,17	6,28	4,83
Košický kraj	ZŠ	3,39	2,48	2,91	2,64
	SŠ bez maturity	5,29	3,99	4,36	3,06
	SŠ s maturitou	5,98	5,35	5,20	4,38
	VŠ	6,60	6,34	5,35	4,75

Tabuľka 1. Reflexívne a nereflexívne vnímanie šanci na vzdelanie a prácu v kontexte vzdelania a regiónu

Vnímanie spravodlivosti z pohľadu jej základných normatívnych princípov

Vnímanie sociálnych nerovností a normatívnych očakávaní ľudí v súvislosti s rozdelením statkov a bremien v spoločnosti je jednou z kľúčových zložiek takmer všetkých hlavných národných a medzinárodných výskumných programov v empirickom sociálnom výskume od 70. rokov 20. storočia (napr. GSS, ISSP). Na rozdiel od teórie spravodlivosti (Adams, 1963), ktorá bola dovtedy prevládajúcou teóriou a ktorá je založená na predpoklade, že spravodlivosť sa posudzuje výlučne na základe zásady úmernosti, nový „viacprincípový prístup“ zdôraznil dôležitú úlohu princípov rovnosti a potreby (Deutsch, 1975). Súbor troch základných princípov distributívnej spravodlivosti – spravodlivosť, rovnosť a potreba – sa neskôr rozšíril o štvrtý princíp, a to o princíp nároku, podľa ktorého sa alokácia a rozdelenie statkov a bremien považuje za spravodlivé, ak príslušné statky a bremená sa alokujú a rozdeľujú na základe priradených alebo získaných charakteristík stavu (viac k tomu Miller, 1979; 1999; Liebig & Sauer, 2016). Hülle, et al. (2017) rozlišujú nasledujúce princípy:

1. Princíp rovnosti (equality) – rozdelenie statkov a bremien je spravodlivé, ak každý dostane rovnaký podiel;
2. Princíp spravodlivosti (equity) – statky a bremená by mali byť v spoločnosti rozdelené úmerne investíciám jednotlivcov;

3. Princíp potreby (need) – každý v spoločnosti by mal dostať dostatočné množstvo zdrojov pre pokrytie základných potrieb;
4. Princíp nároku (entitlement) – statky alebo bremená treba v spoločnosti alokovať podľa prisudzovaných alebo dosiahnutých charakteristík statusu osoby, ako sú pohlavie, vzdelanie, zamestnanie či pôvod. Základný rozdiel od princípu spravodlivosti je ten, že prideľovanie statkov a bremien nezávisí od aktuálneho prínosu a úsilia jednotlivcov.

Pre účely tejto analýzy mali respondenti k dispozícii štyri tvrdenia a svoj názor mohli vyjadriť prostredníctvom 5-bodovej škály (1 – rozhodne súhlasím, 2 – súhlasím, 3 – ani súhlas ani nesúhlas, 4 – nesúhlasím, 5 – rozhodne nesúhlasím):

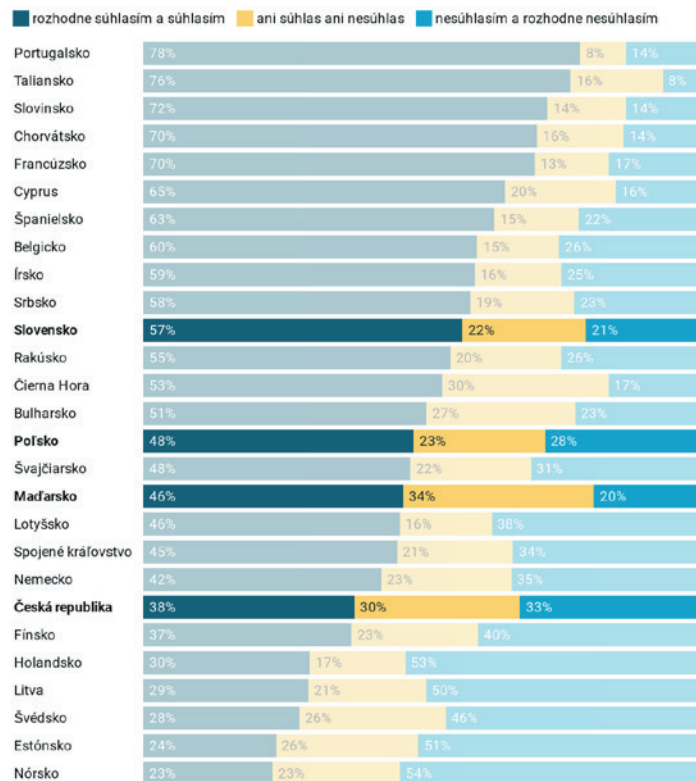
G26: Spoločnosť je spravodlivá, keď príjmy a bohatstvo sú rovnomerne rozdelené medzi ľudí.

G27: Spoločnosť je spravodlivá, keď tvrdo pracujúci ľudia zarábajú viac ako ostatní.

G28: Spoločnosť je spravodlivá, keď sa stará o chudobných a o tých v núdzi bez ohľadu na to, čo oni spoločnosti vracajú.

G29: Spoločnosť je spravodlivá, keď ľudia z rodín s vysokým sociálnym statusom si užívajú privilégiá, ktoré v živote majú.

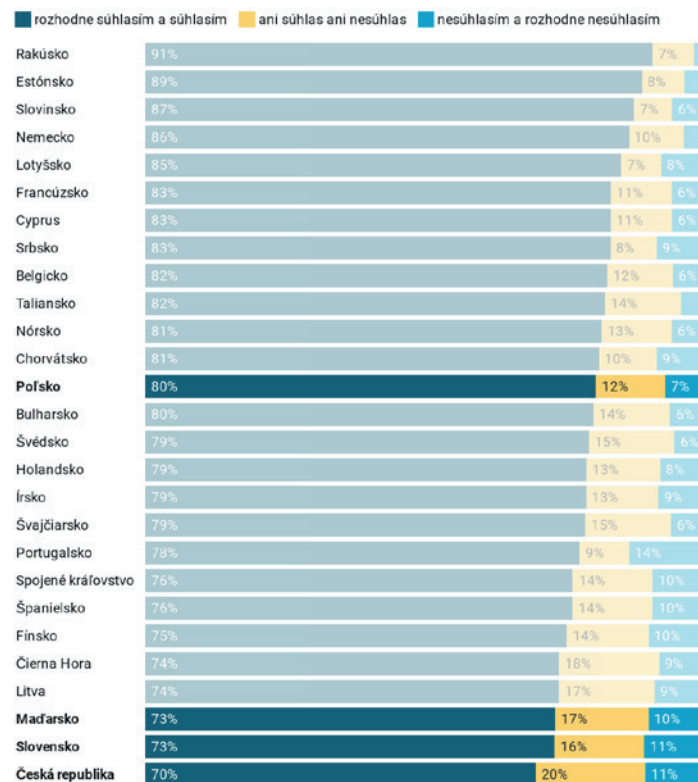
Odpovede respondentov potvrdili rozdiely vo vnímaní spravodlivosti medzi krajinami (Grafy 4 – 7).

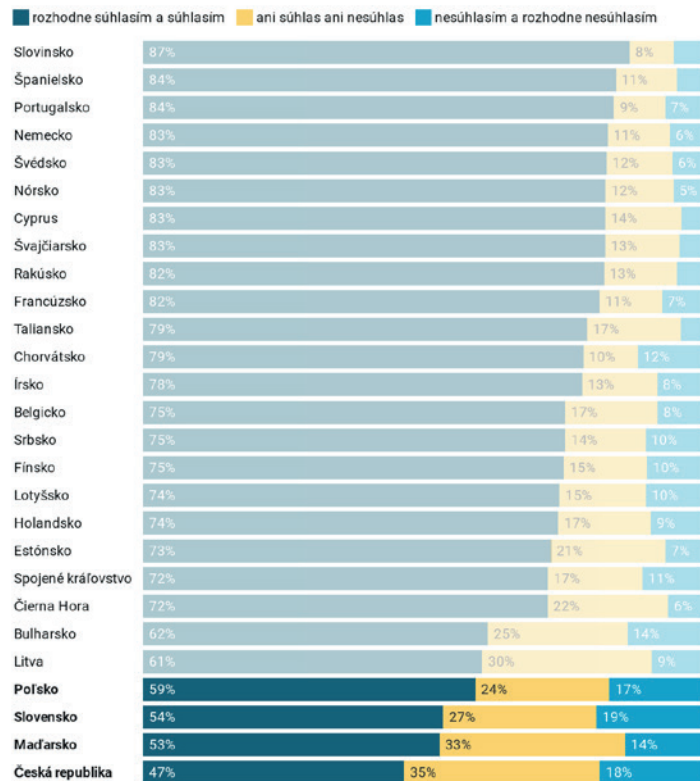
Graf 4. Percentuálne vyjadrenie názoru Európanov na princíp rovnosti (Equality)

Ako ukazuje Graf 4, na otázku o rovnomernom rozdelení príjmov a bohatstva v spoločnosti odpovedalo súhlasne až 78 % respondentov z Portugalska, ale len 23 % respondentov Nórska. Obyvatelia 14 z 27 krajín tento princíp rovnosti podporujú (viac ako 50 %), aj keď obyvatelia Bulharska sú v tomto ohľade skôr neutrálni (50 %). Najväčší nesúhlas vyjadrili respondenti Nórska (54 %) a Holandska (53 %). V rámci krajín V4 sú slovenskí respondenti so svojimi 57 % jediní, ktorí súhlasia s týmto princípom v tak vysokej miere, nasledujú respondenti Poľska (48 %), tesne za ním respondenti Maďarska (46 %) a nakoniec Českej republiky s 38 %.

S princípom spravodlivosti, ktorý spočíva v rozdeľovaní statkov a bremien v spoločnosti na základe individuálneho úsilia a vstupov jednotlivcov, súhlasí viac než 70 % respondentov vo všetkých európskych krajinách (Graf 5). V tomto smere je možné vidieť istú zhodu medzi odpoveďami obyvateľov jednotlivých krajín. Percentuálna škála súhlasných odpovedí sa pohybuje od 70 % v Českej republike až po 90 % v Rakúsku. 73 % Slovákov a Maďarov zastáva názor spravodlivej spoločnosti, v ktorej tvrdo pracujúci ľudia zarábajú viac ako ostatní. Uvedený názor podporuje až 80 % respondentov z Poľska.

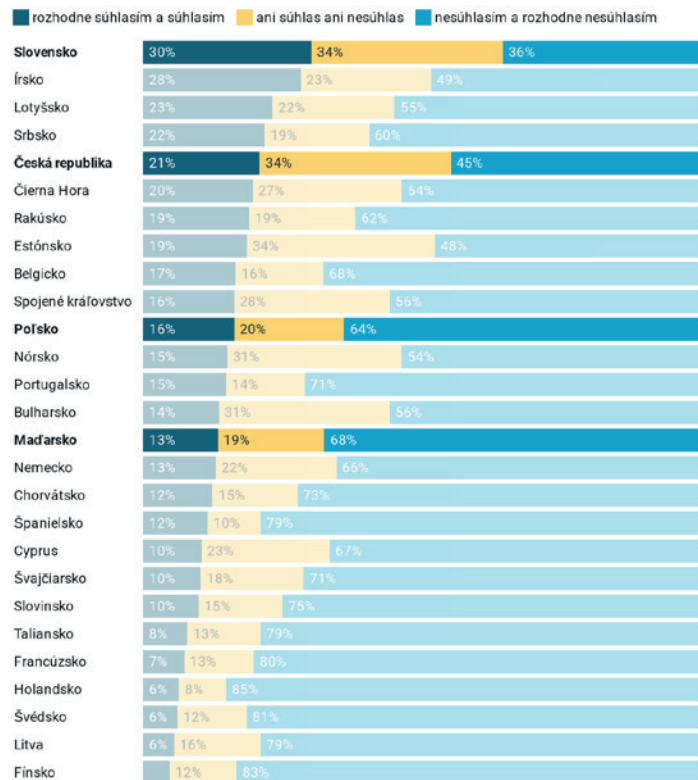
Graf 5. Percentuálne vyjadrenie názoru Európanov na princíp spravodlivosti (Equity)

Graf 6. Percentuálne vyjadrenie názoru Európanov na princíp potreby (Need)

Viac ako 50 % respondentov všetkých európskych krajín, s výnimkou Česka (47 %), vníma spoločnosť ako spravodlivú, keď sa stará o chudobných a o tých v núdzi bez ohľadu na to, čo oni spoločnosti vracajú (Graf 6). Tým sa zdôrazňuje dôležitosť princípu potreby. Ako je možné z grafu vidieť, respondenti krajín V4 zdieľajú opäť podobný názor. Najviac sa s týmto výrokom v rámci krajín V4 stotožňujú respondenti z Poľska (59 %), Slovenska (54 %), Maďarska (53 %) a nakoniec Českej republiky (47 %). Zároveň najviac nerozhodní boli respondenti z Českej republiky (35 %), nasledujúc respondentmi z Maďarska (33 %) a Litvy (30 %).

Najväčší nesúhlas vyjadrili respondenti pri výroku „Spoločnosť je spravodlivá, keď ľudia z rodín s vysokých sociálnym statusom si užívajú privilégia, ktoré v živote majú“ (Graf 7). Zaujímavé je, že s uvedeným výrokom spomedzi všetkých oslovených najviac súhlasia respondenti zo Slovenska (30 %) a najmenej s týmto výrokom súhlasia respondenti z Fínska (necelých 5 %). S uvedeným výrokom nesúhlasia obyvatelia až 23 krajín (viac než 50 % nesúhlas). Podrobnejšie sa analýze tohto tvrdenia venujeme v nasledujúcej časti.

Graf 7. Percentuálne vyjadrenie názoru Európanov na princíp nároku (Entitlement)

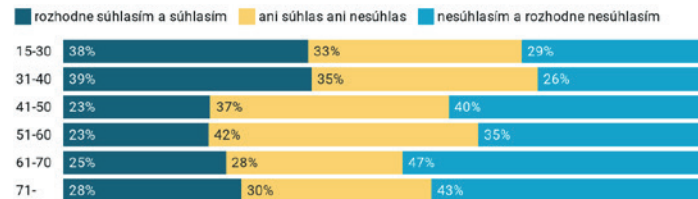
Graf 8 zobrazuje priemerné skóre respondentov jednotlivých krajín V4 týkajúce sa vnímania spravodlivosti v spoločnosti cez jej štyri princípy – rovnosť, spravodlivosť, potreba a nárok. Takmer zhodne sa obyvatelia všetkých krajín V4 najviac prikláňajú k podpore takej spoločnosti, ktorá umožní zarábať viac tým ľuďom, ktorí pracujú tvrdo (priemerné skóre 2,12). V menšej miere súhlasia, resp. sú nerozhodní v tvrdeniach, že spoločnosť je spravodlivá, ak sa stará o chudobných a núdznych (priemerné skóre 2,52) zhodne s tvrdením, že príjmy a bohatstvo majú byť v spoločnosti rovnomerne rozdelené (priemerné skóre 2,71). S posledným tvrdením o spravodlivej spoločnosti, keď ľudia z rodín s vysokým sociálnym statusom si užívajú privilégiá, ktoré v živote majú, spomedzi krajín V4 najviac nesúhlasia respondenti z Maďarska a Poľska (celkové priemerné skóre 3,54).

	Spoločnosť je spravodlivá, keď príjmy a bohatstvo sú rovnomerne rozdelené medzi ľuďmi	Spoločnosť je spravodlivá, keď tvrdo pracujúci ľudia zarábajú viac ako ostatní	Spoločnosť je spravodlivá, ak sa stará o chudobných a o tých v núdzi bez ohľadu na to, čo oni spoločnosti vracajú	Spoločnosť je spravodlivá, keď ľudia z rodín s vysokým sociálnym statusom si užívajú privilégiá, ktoré v živote majú
Maďarsko	2,62	2,15	2,5	3,94
Poľsko	2,76	2,05	2,4	3,71
Česká republika	2,96	2,18	2,65	3,4
Slovensko	2,51	2,11	2,53	3,11

Legenda: 1 – rozhodne súhlasím, 2 – súhlasím, 3 – ani súhlas ani nesúhlas, 4 – nesúhlasím, 5 – rozhodne nesúhlasím

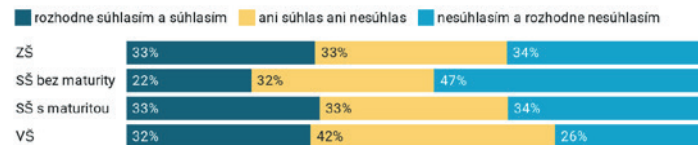
Graf 8. Priemerné skóre vo vnímaní spravodlivosti v spoločnosti v kontexte krajín V4

Grafy 9 a 10 zobrazujú vyjadrenia slovenských respondentov o spravodlivej spoločnosti z pohľadu sociálneho statusu, ako ich reakciu na tvrdenie: „Spoločnosť je spravodlivá, keď ľudia z rodín s vysokým sociálnym statusom si užívajú privilégiá, ktoré v živote majú.“ Slovenskú vzorku tvorilo 1031 respondentov, z toho 484 mužov a 547 žien. Početnosť jednotlivých vzoriek podľa skúmaných kategórií (vek, vzdelanie) je uvedená pod samotným grafom. Viac ako 47 % respondentov vekovej kategórie 61–70 rokov nesúhlasí s rozdeľovaním statkov a bremien v spoločnosti na základe charakteristík statusu osoby, ako sú pohlavie, vzdelanie, zamestnanie, či pôvod. S týmto tvrdením zároveň nesúhlasí ani 47 % respondentov so SŠ vzdelaním bez maturity. Naopak, súhlasné stanovisko vyjadrili respondenti vo veku 15–30 rokov (38 %) a 31–40 rokov (39 %). S výrokom nesúhlasí 37 % mužov a 35 % žien.

Pozn.: počet respondentov vo vzorke podľa veku: vek. kategória 15–30 (N=105); vek. kategória 30–40 (N=135); vek. kategória 41–50 (N=145); vek. kategória 51–60 (N=175); vek. kategória 61–70 (N=265); vek. kategória nad 71 (N=206); Spolu (N=1031)

Graf 9. Percentuálne vyjadrenie vnímania spravodlivosti na Slovensku opierajúcej sa o princíp zásluh (entitlement) z hľadiska veku

Pozn.: počet respondentov vo vzorke podľa vzdelania: ZŠ (N=96); SŠ bez maturity (N=327); SŠ s maturitou (N=445); VŠ (N=162); Spolu (N=1031)

Graf 10. Percentuálne vyjadrenie vnímania spravodlivosti na Slovensku opierajúcej sa o princíp zásluh (entitlement) z hľadiska vzdelania

V nasledujúcej časti bolo analyzované, ako respondenti reagovali na otázky, resp. tvrdenia týkajúce sa viery v spravodlivý svet. Ak jednotlivci veria, že ľudia vo všeobecnosti dostanú to, čo si zaslúžia, t.j. majú silnú vieru v spravodlivý svet, predpokladá sa, že výsledky a postupy hodnotia ako spravodlivé. Táto viera sa spája hlavne s vnímaním férovosti.

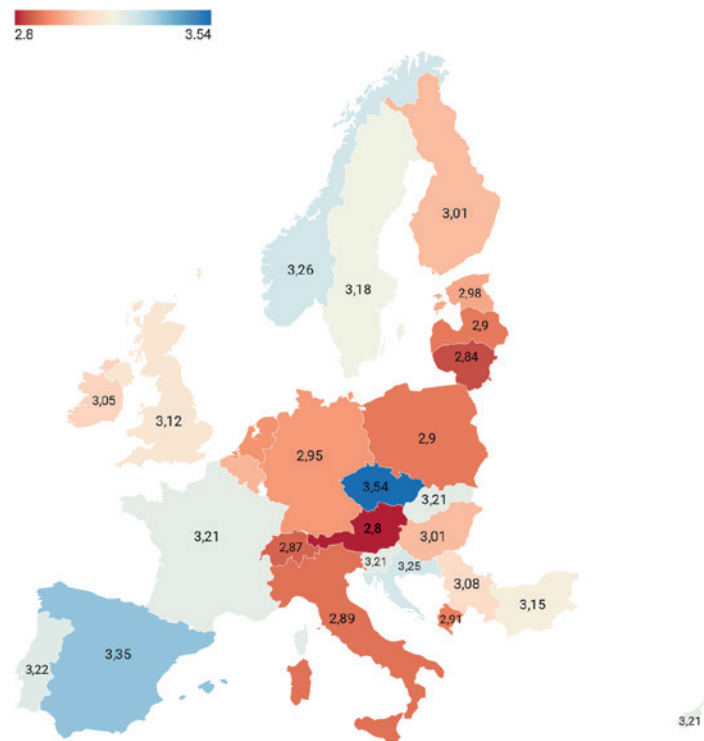
V rámci realizovaného prieskumu ESS mali respondenti vyjadriť svoj súhlas alebo nesúhlas s uvedenými tromi tvrdeniami pomocou 5-bodovej škály (1 – rozhodne súhlasím, 2 – súhlasím, 3 – ani súhlas ani nesúhlas, 4 – nesúhlasím, 5 – rozhodne nesúhlasím):

G30: Myslím si, že vcelku ľudia dostávajú to, čo si zaslúžia.

G31: Som presvedčený/á, že spravodlivosť vždy zvíťazí nad nespravodlivosťou.

G32: Som presvedčený/á, že z dlhodobého hľadiska, ľudia budú odškodnení za nespravodlivosť.

Farebná rôznorodosť krajín (Obrázok 5) je odrazom odlišných postojov Európanov vo viere v spravodlivý svet. Ako je možné vidieť na obrázku, najvyššie priemerné skóre dosiahli respondenti z Českej republiky ($M=3,54$; $SD=0,87$), čím sa v rámci daných zistení zaradila medzi krajiny s najnižšou dôverou v spravodlivý svet. Nasleduje Španielsko ($M=3,35$; $SD=0,81$), Chorvátsko ($M=3,25$; $SD=0,89$), Nórsko ($M=3,26$; $SD=0,72$) a Slovensko ($M=3,21$; $SD=0,95$), ktoré malo spolu s Francúzskom, Slovinskom a Cyprom

Legenda: 1 – rozhodne súhlasím, 2 – súhlasím, 3 – ani súhlas ani nesúhlas, 4 – nesúhlasím, 5 – rozhodne nesúhlasím

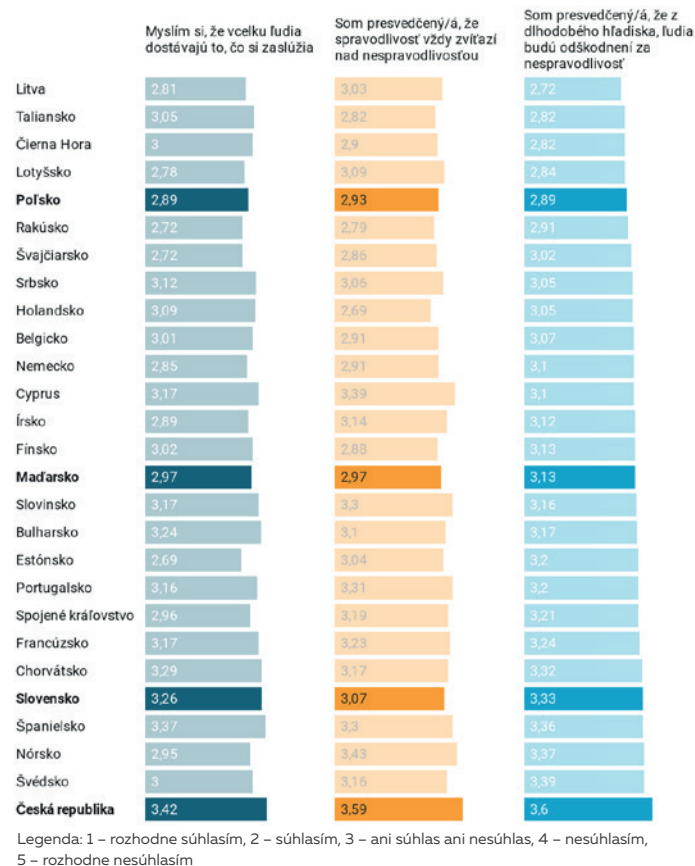
Pozn.: Farebná škála sa pohybuje v rozpätí od $M_{min} = 2,8$ po $M_{max} = 3,54$ a zobrazuje priemerné hodnoty odpovedí respondentov v danej krajine na otázky G30-G32.

Obrázok 5. Priemerné hodnotenie viery Európanov v spravodlivý svet

zhodné priemerné skóre. Najnižšie skóre mali respondenti z Rakúska ($M=2,80$; $SD=0,95$), Litvy ($M=2,84$; $SD=0,89$) a Švajčiarska ($M=2,87$; $SD=0,72$).

Priemerné skóre všetkých 27 krajín dosahovalo hodnotu 3,07 ($SD=0,83$), čo zároveň poukázalo na skutočnosť, že respondenti nevedeli jednoznačne vyjadriť svoj súhlas alebo naopak nesúhlas s danými tvrdeniami.

Pri tvrdení „Myslím si, že vcelku ľudia dostávajú to, čo si zaslúžia“ dosiahli najvyššie priemerné skóre respondenti Česka ($M=3,42$; $SD=1,00$), nasledovaní respondentmi zo Slovenska ($M=3,26$; $SD=1,10$), Maďarska ($M=2,97$; $SD=1,05$) a nakoniec Poľska ($M=2,89$; $SD=1,00$). O tom, že spravodlivosť vždy zvíťazí nad nespravodlivosťou, nie sú presvedčení najmä respondenti z Česka ($M=3,59$; $SD=1,03$). Slováci dosiahli pri tomto tvrdení priemerné skóre 3,07 ($SD=1,14$). Najnižšiu vieru v spravodlivý svet preukázali respondenti Českej republiky aj pri poslednom tvrdení, keď na vyjadrenie „Som presvedčený/á, že z dlhodobého hľadiska, ľudia budú odškodnení za nespravodlivosť“ dosiahli opäť najvyššie priemerné skóre ($M=3,6$; $SD=1,04$). Toto stanovisko s nižším priemerným skóre podporujú aj obyvatelia Slovenska ($M=3,33$; $SD=1,11$).

Graf 11. Priemerné skóre vyjadrujúce vieru v spravodlivý svet v kontexte krajín V4

Procedurálna spravodlivosť a skúsenosť s neférovým zaobchádzaním

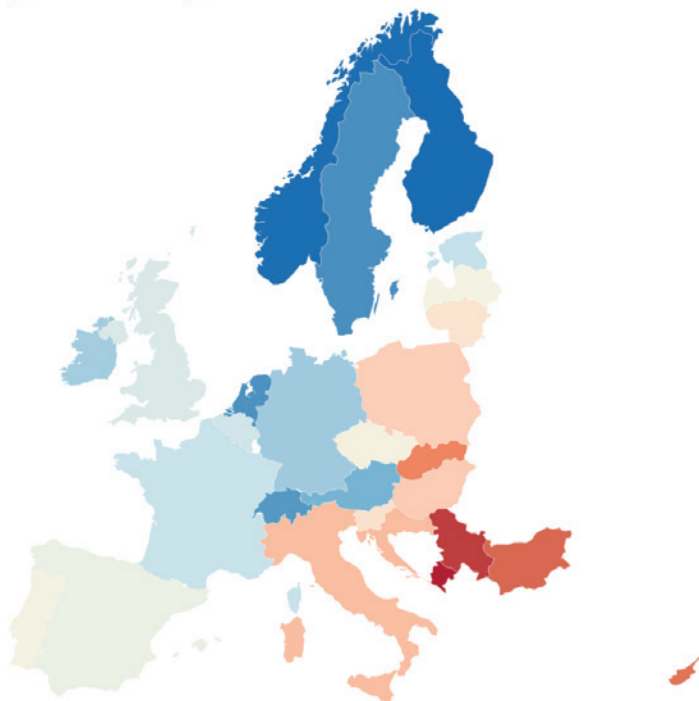
Reflexívna dimenzia vnímania procedurálnej spravodlivosti sa v rámci realizovaného výskumu ESS zameriava na skúsenosti respondentov s neférovým zaobchádzaním. Položka reflektujúca skúsenosti s využívaním inými je navrhnutá pre zachytenie práve tých skúseností, ktoré sa považujú za hnaciu silu preferovania spravodlivosti ako sociálnej hodnoty.

V zmysle predpokladu, že trh práce je rozhodujúcim miestom na vytváranie nerovností, bola analýza sústreďená na dva mechanizmy nerovnosti: sociálne uzatváranie a trh. Predmetom je otázka, či sa dôležitosť týchto mechanizmov vníma rôznym spôsobom z hľadiska rozhodnutí o prijímaní zamestnancov. Ak alokáciu pracovných miest určujú výlučne trhové mechanizmy, z hľadiska rozhodnutí o prijímaní zamestnancov by mali byť relevantné iba otázky priamo súvisiace s otázkami produktivity (napr. znalosti a zručnosti, pracovné skúsenosti). Z hľadiska sociálneho uzatvárania (z angl. social closure) sa však predpokladá, že prístup k pracovným miestam je obmedzený na základe charakteristík nesúvisiacich s produktivitou (napr. pohlavia, prisťahovaleckého pôvodu, známostí v organizácii).

Respondentom bola pre zistenie toho, či mali skúsenosť s neférovým zaobchádzaním vo vzťahu k ich osobe, položená otázka: Myslíte si, že väčšina ľudí by sa vás pokúsila využiť, keby mali príležitosť, alebo by sa snažili byť čestní? Respondenti mohli odpovedať na 11-bodovej škále (0 – väčšina ľudí by sa ma pokúsila využiť, 10 – väčšina ľudí by sa snažila byť čestnými).

Priemerné skóre odpovedí v rámci všetkých 27 krajín dosiahlo hodnotu 5.62 (SD=2,21). Krajiny V4 sa v konečnom poradí objavili pod celkovým priemerom – respondenti z Českej republiky (M=5,40; SD=2,08), Poľska (M=4,91; SD=2,26), Maďarska (M=4,89; SD=2,28) a Slovenska (M=4,40; SD=2,33). Najnižšie skóre a zároveň najviac skúseností s neférovým zaobchádzaním uvádzajú respondenti z Čiernej Hory (M=3,93; SD=2,54) a naopak najviac skúseností s férovým zaobchádzaním majú respondenti z Fínska (M=6,96; SD=1,72) a ostatných severských krajín (Nórsko, Švédsko, Holandsko) ako ilustruje rozlíšenie krajín na Obrázku 6.

Na Slovensku najviac skúseností s neférovým zaobchádzaním uvádzajú respondenti so stredoškolským vzdelaním bez maturity (M=3,84; SD=2,35), muži (M=4,18; SD=2,33), respondenti starší ako 65 rokov (M=4,13; SD=2,41) a respondenti pochádzajúci z Bratislavského kraja (M=3,31; SD=2,3).

Legenda: 0 – väčšina ľudí by sa ma pokúsila využiť, 10 – väčšina ľudí by sa snažila byť čestnými
 Pozn.: Farebná škála sa pohybuje v rozpätí od Mmin = 3,93 po Mmax = 6,96 a zobrazuje priemerné hodnoty odpovedí respondentov v danej krajine na otázku: *Myslíte si, že väčšina ľudí by sa vás pokúsila využiť, keby mali príležitosť, alebo by sa snažili byť čestní?*

Obrázok 6. Mapa krajín zobrazujúca skúsenosť s neférovým zaobchádzaním

Skúsenosť respondentov s neférovým zaobchádzaním mapovala aj otázka o tom, či na rozhodnutie o prijatí alebo neprijatí osoby do zamestnania vplyvujú najviac:

G21: Vedomosti a zručnosti.

G22: Pracovné skúsenosti osoby v danej oblasti.

G23: Či osoba niekoho pozná v danej organizácii.

G24: Či má osoba imigrantský pôvod.

G25: Pohlavie osoby.

Respondenti odpovedali na 4-bodovej škále (1 – žiaden alebo veľmi malý vplyv, 2 – nejaký vplyv, 3 – dosť veľký vplyv, 4 – veľmi veľký vplyv) a výsledné medzinárodné porovnanie priemerných hodnôt faktorov, ktoré môžu ovplyvňovať prijatie osoby na pracovnú pozíciu, zobrazuje Graf 12.

Poradie dôležitosti, ktoré respondenti pripisujú uvedeným faktorom, zodpovedá ich umiestneniu v grafe, a to od vedomostí, zručností s dosť veľkým vplyvom až po pohlavie, ktorému pripisujú len nejaký vplyv.

Dosť veľký vplyv pri prijímaní do zamestnania majú podľa respondentov vedomosti, zručnosti ($M=3,09$; $SD=0,82$) a pracovné skúsenosti ($M=3,07$; $SD=0,78$).

Naj-nížšie priemerné skóre u oboch faktoroch bolo zistené u respondentov z Čiernej Hory ($M=2,36$; $SD=0,95$) a $M=2,42$; $SD=0,92$), najvyššie u respondentov z Holandska ($M=3,50$; $SD=0,67$) pri prvej položke a z Lotyšska ($M=3,43$; $SD=0,74$) pri druhej položke. Respondenti z krajín V4 sa so svojimi vyjadreniami umiestnili nad celkovým priemerom,

	Vedomosti a zručnosti	Pracovné skúsenosti osoby v danej oblasti	Či osoba niekoho pozná v danej organizácii	Či má osoba imigrantský pôvod	Pohlavie osoby
Holandsko	3,5	3,27	2,53	2,47	2
Švédsko	3,47	3,25	2,63	2,19	1,83
Lotyšsko	3,35	3,43	3,17	2,57	2,11
Fínsko	3,34	3,24	2,59	2,62	1,94
Írsko	3,28	3,23	2,76	2,07	2,06
Poľsko	3,25	3,38	3,23	2,31	2,55
Litva	3,24	3,33	3,06	2,05	2,26
Česká republika	3,22	3,3	3,09	2,6	2,57
Nórsko	3,19	3,07	2,41	2,12	1,75
Rakúsko	3,19	3,16	2,8	2,47	2,19
Estónsko	3,18	3,15	2,73	2,37	1,91
Nemecko	3,18	3,05	2,61	2,32	2,07
Belgicko	3,17	3,07	2,51	2,4	1,94
Švajčiarsko	3,16	3,1	2,54	2,25	2
Spojené kráľovstvo	3,16	3,03	2,32	1,84	1,75
Slovensko	3,15	3,2	3,15	2,73	2,68
Francúzsko	3,07	3,1	2,67	2,36	2,13
Cyprus	3,06	3,22	3,29	2,34	2,24
Španielsko	3,05	3,16	3,14	2,26	2,26
Portugalsko	2,99	3,01	3,09	1,77	2,06
Maďarsko	2,98	3,07	3,03	2,51	2,45
Bulharsko	2,87	2,9	2,88	1,74	2,02
Taliansko	2,73	2,81	2,83	2,04	2,03
Slovinsko	2,65	2,75	3,2	2,04	1,99
Chorvátsko	2,43	2,51	3,42	2,2	2,28
Srbsko	2,38	2,52	3,23	1,84	2,07
Čierna Hora	2,36	2,42	3,1	1,91	2,03

Legenda: 1 – žiaden alebo veľmi malý vplyv, 2 – nejaký vplyv, 3 – dosť veľký vplyv, 4 – veľmi veľký vplyv

Graf 12. Priemerné skóre vyjadrujúce vplyv sociálnych mechanizmov na nerovnosť v kontexte krajín V4 (faktory ovplyvňujúce rozhodnutie o prijatí/neprijatí osoby do zamestnania)

s výnimkou Maďarska ($M=2,98$; $SD=0,89$), ktoré pri položke vedomosti a zručnosti skončilo tesne pod ním. Percentuálne vyjadrenie vplyvu vedomostí, zručností a pracovných skúsenosti na prijatie do zamestnania v kontexte krajín V4 zobrazuje Tabuľka 2.

Vedomosti a zručnosti osoby	Žiaden alebo veľmi malý vplyv	Nejaký vplyv	Dosť veľký vplyv	Veľmi veľký vplyv
Česká republika	1,5	14,9	43,6	40,0
Maďarsko	4,1	28,4	33,1	34,3
Poľsko	1,8	10,7	48,3	39,2
Slovensko	3,7	14,3	45,0	37,1

Pracovné skúsenosti	Žiaden alebo veľmi malý vplyv	Nejaký vplyv	Dosť veľký vplyv	Veľmi veľký vplyv
Česká republika	1,4	11,7	42,3	44,6
Maďarsko	3,8	23,2	34,9	38,2
Poľsko	1,1	8,1	42,7	48,1
Slovensko	3,1	13,9	42,4	40,6

Tabuľka 2. Percentuálne vyjadrenie vplyvu vedomostí, zručností a pracovných skúsenosti na prijatie do zamestnania v kontexte krajín V4

Analýza druhej skupiny faktorov, ktoré nesúvisia s trhom, ale skôr so sociálnym uzatváraním (tzv. social closure), poukazuje na skutočnosť, že najväčší vplyv na nerovnaké zaobchádzanie vidieť v položke „či osoba v danej organizácii niekoho pozná“. Najvyššie priemerné skóre dosiahli v tejto položke respondenti Chorvátska ($M=3,42$; $SD=0,84$). Naproti nim stoja respondenti Spojeného Kráľovstva s priemerným skóre 2,32 ($SD=0,93$). Spomedzi krajín V4 sú o dôležitosti známostí (dost' veľký vplyv a veľmi veľký vplyv) najviac presvedčení respondenti Poľska (84,1%), nasledovaní respondentmi zo Slovenska (79,1%), Maďarska (69,6%) a nakoniec Česka (75,9%). Uvedené percentá detailnejšie popisuje Tabuľka 3.

Viac než polovica respondentov Slovenska (61%) považuje imigrantský pôvod uchádzača o pracovné miesto za dôležitý faktor ovplyvňujúci jeho prijatie. Spomedzi všetkých európskych krajín dosiahlo Slovensko v tejto položke najvyššie priemerné skóre ($M=2,73$; $SD=0,99$). Respondenti Bulharska ($M=1,74$; $SD=0,94$) a Portugalska ($M=1,77$; $SD=0,91$) zase tomuto faktoru pripisujú skôr len nejaký, resp. žiaden alebo veľmi malý vplyv.

Zaujímavé sú zistenia vplyvu pohlavia na férové zaobchádzanie pri uchádzaní sa o pracovné miesto. Respondenti z krajín V4 obsadili v rebríčku 27 zúčastnených krajín prvé štyri miesta, pričom respondenti Slovenska ($M=2,68$; $SD=0,88$) dosiahli najvyššie priemerné skóre.

Známost'	Žiaden alebo veľmi malý vplyv	Nejaký vplyv	Dost' veľký vplyv	Veľmi veľký vplyv
Česká republika	5,3	18,8	37,2	38,7
Maďarsko	5,8	24,6	30,4	39,2
Poľsko	3,6	12,4	41,9	42,2
Slovensko	3,7	17,1	39,3	39,8
Imigrantský pôvod	Žiaden alebo veľmi malý vplyv	Nejaký vplyv	Dost' veľký vplyv	Veľmi veľký vplyv
Česká republika	10,3	37,5	33,9	18,2
Maďarsko	23,1	24,9	29,5	22,5
Poľsko	23,1	37,6	25,0	14,3
Slovensko	13,6	25,5	35,6	25,4
Pohlavie	Žiaden alebo veľmi malý vplyv	Nejaký vplyv	Dost' veľký vplyv	Veľmi veľký vplyv
Česká republika	9,8	37,5	38,4	14,3
Maďarsko	14,9	40,3	29,9	14,8
Poľsko	12,6	32,7	41,7	12,9
Slovensko	9,1	32,8	39,2	18,8

Tabuľka 3. Percentuálne vyjadrenie vplyvu známostí, prístahovaleckého pôvodu a pohlavia na prijatie do zamestnania v kontexte krajín V4

Viac než polovica Slovákov (58 %) si myslí, že pohlavie má dosť veľký až veľmi veľký vplyv pri obsadzovaní pracovných pozícií, nasledujú opýtaní z Českej republiky ($M=2,57$; $SD=0,85$), Poľska ($M=2,55$; $SD=0,87$) a Maďarska s priemerným skóre 2,45 ($SD=0,92$). Zhodne najnižšie skóre ($M=1,75$) majú respondenti z Nórska ($SD=0,71$) a Spojeného kráľovstva ($SD=0,76$).

Spravodlivé zaobchádzanie pri prijatí do zamestnania, ktoré vychádza zo získaných vedomostí, zručností a pracovných skúseností, sme hodnotili z pohľadu jednotlivých krajov Slovenska (Graf 13).

Najvyššie priemerné skóre dosiahli respondenti Bratislavského kraja a najnižšie zase respondenti Košického kraja. Až 92,4 % respondentov Bratislavského kraja považuje vedomosti a zručnosti za veľmi dôležitý faktor. V Košickom kraji sa s týmto tvrdením stotožňuje 67,2 % oslovených.

O neférovosti postupov pri uchádzaní sa o pracovnú pozíciu, ktorá vyplýva z faktorov ako sú známosti, imigrantský pôvod a pohlavie uchádzača, sú najviac presvedčení respondenti v Žilinskom ($M=3,33$; $SD=0,87$) a Banskobystrickom kraji ($M=3,33$; $SD=0,69$) pri faktore známosti, respondenti Trnavského kraja pri faktore imigrantský pôvod ($M=3,11$; $SD=0,74$) a pohlavie osoby ($M=3,07$; $SD=0,70$). Najnižšie skóre vo všetkých troch položkách dosiahli respondenti Košického a Nitrianskeho kraja.

Legenda: 1 – žiaden alebo veľmi malý vplyv, 2 – nejaký vplyv, 3 – dosť veľký vplyv, 4 – veľmi veľký vplyv

Pozn.: počet respondentov vo vzorke podľa krajov: Bratislavský kraj (N=76); Trnavský (N=114); Trenčiansky (N=97); Nitriansky (N=159); Žilinský (N=167); Banskobystrický (N=153); Prešovský (N=209); Košický (N=108), spolu (N=1083)

Graf 13. Priemerné skóre vplyvu vybraných faktorov na nerovnosti v spoločnosti z pohľadu Slovenska – podľa krajov

	Vedomosti a zručnosti osoby	Pracovné skúsenosti osoby v danej oblasti	Či osoba niekoho pozná v danej organizácii	Či má osoba imigrantský pôvod	Pohlavie osoby
Muž	3,16	3,22	3,13	2,69	2,71
Žena	3,15	3,19	3,17	2,76	2,65

Legenda: 1 – žiaden alebo veľmi malý vplyv, 2 – nejaký vplyv, 3 – dosť veľký vplyv, 4 – veľmi veľký vplyv

Graf 14. Priemerné skóre vplyvu vybraných faktorov na nerovnosti v spoločnosti z pohľadu Slovenska – rodové hľadisko

Podľa údajov v grafe 14 je možné konštatovať, že názory mužov a žien na faktory prijatia do zamestnania sú takmer identické. Na rozhodnutie o prijatí, alebo neprijatí do zamestnania majú podľa mužov (N=503) i žien (N=580) najväčší vplyv pracovné skúsenosti v danej oblasti a najmenší vplyv pohlavie danej osoby.

Medzi vplyvom vybraných faktorov na rozhodnutie o prijatí alebo neprijatí do zamestnania a vnímaním vlastných šancí získať prácu, o ktorú sa usilujeme, bola zistená slabá priama závislosť pri faktoroch vedomosti, zručnosti a pracovné skúsenosti a žiadna závislosť pri faktoroch známosti, imigrantský pôvod a pohlavie.

DISKUSIA A ZÁVER

V posledných troch desaťročiach sa rozdiely v oblasti príjmov v mnohých krajinách OECD značne zvýšili, pričom v niektorých prípadoch dosiahli svoje historické maximum. Všeobecný nárast nerovnosti príjmov je zároveň sprevádzaný rozsiahlou verejnou diskusiou a vytvára obavy z vplyvu rastúcej a často zvyšujúcej sa medzery medzi bohatými a chudobnými v našich spoločnostiach (OECD, 2015).

Na základe rozsiahlych výskumov venovaných dôsledkom vnímanej nespravodlivosti vieme, že postoje k spravodlivosti ovplyvňujú kooperatívne správanie v sociálnych interakciách. Ak si jednotlivci myslia, že dostávajú svoj spravodlivý podiel, ak majú pocit, že sa s nimi pri distribúcii statkov a bremien zaobchádza spravodlivo, a ak majú dojem, že štátne orgány, spoločenské inštitúcie a jednotlivci s nimi zaobchádzajú rovnako spravodlivo, budú mať väčšiu tendenciu dobrovoľne dodržiavať pravidlá a normy a prispievať k dosiahnutiu spoločného blaha. Dokonca vieme, že výsledky sa akceptujú väčšmi, keď vychádzajú zo spravodlivých postupov – aj keď nie sú priaznivé. V opačnom prípade – teda keď zažívajú nespravodlivosť – ľudia začínajú nerešpektovať sociálne a inštitucionálne normy.

Cieľom tejto kapitoly bolo zistiť, ako vnímajú a hodnotia nerovnosti v spoločnosti ľudia na Slovensku. Zamerali sme

sa na spravodlivosť životných šancí (príležitosti na vzdelanie a zamestnanie) v kontexte regiónu a dosiahnutého vzdelania. Zmapovali sme tiež postoje Slovákov k vnímaniu spravodlivosti cez štyri normatívne princípy – rovnosť, spravodlivosť, potreba a nárok. Pozreli sme sa aj na celkovú vieru v spravodlivý svet. Predmetom analýzy bola okrem toho procedurálna spravodlivosť mapovaná na základe existencie skúsenosti s nespravodlivým zaobchádzaním. Skúmanú problematiku sme zasadili do širšieho rámca – analýzy sme realizovali v celoeurópskom kontexte aj v kontexte krajín V4. Podľa prieskumu Eurobarometra uverejneného v roku 2018 si väčšina Európanov myslí, že ich život sa odvíja prevažne spravodlivo a že majú rovnaké príležitosti na úspešný život. Majú však pochybnosti o tom, či sa v ich krajinách súdne a politické rozhodnutia uplatňujú rovnako a konzistentne, teda bez ohľadu na sociálne postavenie, bohatstvo a známosti. Veľká väčšina takisto považuje príjmovú nerovnosť za privysokú a domnieva sa, že vlády by ju mali riešiť. Menej než polovica si myslí, že rovnosť ich príležitostí a ich sociálne postavenie sa zlepšujú. (Európska komisia, 2018)

V medzinárodnom kontexte hodnotenie vlastných šancí na vzdelanie predstavuje pomerne pozitívny obraz. Z analýz vyplynula tendencia dominancie v odpovediach respondentov severských krajín (predovšetkým Nórska, ale aj Fínska, Švédsko a Estónsko) vo vnímaní šancí na

vzdelanie a prácu. Obyvatelia týchto krajín sa stotožňujú s výrokmi, že v porovnaní s ostatnými ľuďmi majú približne rovnakú šancu získať vzdelanie a prácu, o ktorú sa uchádzali, a že aj celkovo má každý rovnakú šancu získať vzdelanie a prácu, o ktorú sa uchádza. Toto zistenie môže čiastočne súvisieť s pozitívnymi dopadmi investovania do vzdelávania v škandinávskych krajinách. Je zaujímavé, že obyvatelia južne položených krajín majú opačný názor. Diferenciáciu odpovedí jasne potvrdzuje aj frekvenčná analýza realizovaná pre celý výskumný súbor, ktorá deklaruje, že respondenti z Talianska, Bulharska, Srbska a čiastočne aj zo Španielska a Čiernej hory sa s názorom na rovnaké šance pri vzdelaní a práci či už v reflexívnom, alebo nereflexívnom ponímaní, nestotožňujú. Vo všeobecnosti sú pozitívnejšie hodnotené vlastné šance na vzdelanie, zatiaľ čo vlastné šance na získanie práce sú hodnotené ako menej férové.

Z analýz realizovaných v rámci krajín V4 vyplynulo, že respondenti z Maďarska, Slovenska a Poľska sa svojimi odpoveďami pohybovali zhruba na priemernej úrovni respondentov zúčastnených európskych krajín. To však neplatí v prípade respondentov z Českej republiky, ktorí sa v každom prípade stotožňovali s presvedčením na rovnaké príležitosti na vzdelanie a prácu a tieto príležitosti hodnotili vždy vyššie, než zvyšné tri krajiny V4.

Čo sa týka respondentov zo Slovenska, je možné konštatovať, že sa v globálnom meradle v otázke rovnosti šancí na dosiahnutie vzdelania alebo práce nevymykali európskemu priemeru. Z reflexívneho i nereflexívneho hodnotenia príležitostí na vzdelanie a prácu s prihliadnutím na osem krajov Slovenska je evidentné, že respondenti vo všetkých krajoch sú viac presvedčení o rovnakej šanci pri získaní vzdelania, než o rovnakej šanci získať prácu, o ktorú sa uchádzajú.

Podobne je to i pri reflexívnom a nereflexívnom hodnotení podľa stupňa vzdelania, kde rovnakej šanci na vzdelanie dali respondenti vyššie priemerné skóre, než rovnakej šanci získať prácu, ktorú hodnotili nižším skóre. Pri respondentoch so základným vzdelaním a so stredoškolským vzdelaním bez maturity sa dokonca rovnaké šance na prácu pohybovali v negatívnom póle škály.

Takmer vo všetkých krajoch sme zaznamenali, že respondenti so základným a stredoškolským vzdelaním bez maturity hodnotia rovnosť svojich šancí nižšie, než respondenti s vyšším vzdelaním. Výnimku však tvorí Trenčiansky kraj (viď Tabuľka 1), v ktorom respondenti so základným vzdelaním hodnotili rovnosť šancí vyššie, alebo rovnako ako vysokoškooláci.

Analýza dát tiež ukázala rozdiely v hodnotení spravodlivosti jednotlivými krajinami. Pre väčšinu z nich, vrátane Slovenska, je rozdelenie statkov a bremien v spoločnosti

na základe princípu spravodlivosti, t.j. na základe vynaloženého úsilia a investícií, najdôležitejšie (myslí si to viac ako 70 % respondentov všetkých 27 krajín). O čosi menšie, ale napriek tomu stále vysoké presvedčenie panuje medzi krajinami vo vyjadreniach, že spoločnosť je spravodlivá, ak sa postará o chudobných a núdznych (princíp potreby). Krajiny V4 sa v tomto prípade umiestnili na chvoste rebríčka.

Pri zvyšných dvoch princípoch je badať rôznorodé názory. Kým rovnomerné rozdelenie príjmov a bohatstva v spoločnosti podporuje viac ako 50% respondentov v 14 krajinách, s princípom rozdelenia podľa nároku sa nestotožňovali respondenti ani v jednej krajine. Jedinou výnimkou je Slovensko, ktorého respondenti vyjadrili spomedzi všetkých krajín najväčší súhlas s rozdelením statkov a bremien na základe sociálneho statusu. S týmto tvrdením súhlasili hlavne mladšie vekové kategórie. O všeobecnej viere v spravodlivý svet neboli jednoznačne presvedčení respondenti ani jednej z 27 krajín. Najvyššie priemerné skóre a teda najnižšiu vieru v spravodlivý svet v rámci krajín V4 dosiahli vo všetkých troch tvrdeniach respondenti Českej republiky, nasledovaní respondentmi Slovenska, Maďarska a nakoniec Poľska.

Mapovanie skúseností s neférovým zaobchádzaním poukázalo na spravodlivejší systém fungovania inštitúcií v severských krajinách v porovnaní s ostatnými krajinami

východnej a juhovýchodnej Európy. Najmenej skúseností s neférovým zaobchádzaním uviedli opýtaní z Fínska, Nórska, Švédska a Holandska. Na druhej strane boli odpovede respondentov z Čiernej Hory, Srbska, Bulharska, Cypru a Slovenska, ktorí mali najviac skúseností s neférovým zaobchádzaním. Spomedzi krajín V4 sú práve obyvatelia Slovenska najviac presvedčení o tom, že väčšina ľudí by sa ich pokúsila využiť, keby mali príležitosť. Analýza dát tak poukázala na existenciu systému, keď niektorí jednotlivci alebo skupiny dosahujú zisky na úkor iných.

Hodnotenie procedurálnej spravodlivosti v pracovnom kontexte a vnímanie férovosti postupov pri uchádzaní sa o pracovnú pozíciu potvrdilo vo väčšine krajín fungovanie trhu práce. Vedomostiam, zručnostiam a pracovným skúsenostiam je prisudzovaný najväčší vplyv na prijatie do zamestnania. Respondenti zo Slovenska v tomto hodnotení dosiahli skóre tesne nad európskym priemerom. Z hľadiska druhej skupiny faktorov – či osoba niekoho v danej organizácii pozná, či má osoba imigrantský pôvod a pohlavie osoby, sa vyjadrenia krajín trochu rôznili. Najväčší dôraz bol kladený na vplyv známostí, nasleduje imigrantský pôvod uchádzača a pohlavie. V rámci krajín V4 hodnotili vplyv faktora známostí ako dosť veľký hlavne respondenti Poľska, nasledovaní respondentmi Slovenska, Českej republiky a Maďarska. O význame faktorov imigrantský pôvod a pohlavie, boli spomedzi všetkých 27 krajín

najviac presvedčení obyvatelia Slovenska. Isté rozdiely vo vnímaní vplyvu týchto faktorov bolo badať medzi respondentmi Slovenska aj z hľadiska krajov. S takýmto vnímaním spravodlivosti úzko súvisí vnímanie vlastných príležitostí na zamestnanie, ktoré, ako sa ukázalo, je hodnotené ako menej férové.

Analýza dát poukázala na mnohé zaujímavé zistenia. Kým pri niektorých otázkach vnímania spravodlivosti sa odpovede respondentov Slovenska nejak výrazne nevymykali európskemu priemeru, pri niektorých existovali malé odchýlky. Týka sa to napríklad princípu nároku, s ktorým najviac súhlasili práve obyvatelia Slovenska. Na druhej strane však Slováci spoločne s obyvateľmi ostatných európskych krajín zastávali názor, že spoločnosť je spravodlivá, ak sa v nej dodržiava ako princíp spravodlivosti, pri ktorom má byť každý odmenený podľa vynaloženého úsilia, tak aj princíp potreby, ktorý sa stará o tých najchudobnejších. Výsledky analýzy zároveň viedli k zisteniu, že obyvatelia Slovenska spoločne s respondentmi z krajín juhovýchodnej Európy vo väčšej miere vnímali nespravodlivosť a nerovnosť v spoločnosti cez svoju vlastnú negatívnu skúsenosť s neférovým zaobchádzaním.

Príležitosti Slovenska na rast spočívajú v udržateľnejšom hospodárstve s vyššou pridanou hodnotou. Slovensko zaznamenalo v posledných desaťročiach značný hospodársky rast a dostihovalo priemer EÚ vďaka realizácii

významných reforiem a štrukturálnych zmien. Hoci dosiahlo pokrok smerom k splneniu cieľov udržateľného rozvoja (SDG), určité problémy pretrvávajú. V porovnaní s priemerom EÚ sa dosahujú lepšie výsledky v oblasti viacerých sociálnych SDG vrátane znižovania chudoby a nerovností. (Európska komisia, 2020).

SUMMARY

OBJECTIVE: The aim of this chapter is to analyse the perception and evaluation of (in)justice and (in)equality in society. We will focus on how individuals perceive justice in relation to themselves, but also how they respond to (in)justice in their surroundings. We will examine the distributive justice of life chances (educational and job chances) and the perception of justice in terms of basic distributive principles and belief in a just world. We will analyse procedural justice in terms of experience of unfairness. We will compare the situation in all participating European countries, in the V4 countries and – finally – within Slovakia, considering the differences of the respective regions and the level of education of the respondents.

METHOD: The analysis is based on data from Round 9 of the European Social Survey (ESS), gathered in 2018 in the rotating module (G) entitled “Justice and Fairness in Europe: Coping with Growing Inequalities and Heterogeneities”. The analyses are divided into three parts:

1. Justice of life chances (reflective and non-reflective evaluation of educational and job chances);
2. Justice in terms of the basic normative principles of distributive justice – equality, equity, need and entitlement and a general belief in a just world;

3. Procedural justice in terms of the experience of unfairness.

RESULTS:

Justice of life chances (reflective and non-reflective evaluation of educational and job chances)

As far as the *international results* are concerned, the perception of one's own educational and job chances is relatively positive. In terms of the perception of educational and job chances, the analyses showed a dominance of responses given by respondents from the Nordic countries (especially Norway, but also Finland, Sweden and Estonia). People from these countries agree with the statement that, compared to other people in their country, they have a fair chance of getting the education / job they are seeking and that in general, everybody has the same chance of getting the education / job they are seeking. This finding may be partly related to the positive effects of the Scandinavian countries' investments in education. However, people from the southern countries were of an opposite opinion. Respondents from Italy, Bulgaria, Serbia and partly also from Spain and Montenegro do not share the aforementioned perception of equal (non)reflective educational/job chances. In general, one's educational chances are perceived to be more positive, while one's job chances are perceived as less fair.

The analyses of the data gathered in the *V4 countries* showed that the respondents from Hungary, Slovakia and Poland achieved roughly the average responses gathered in the participating European countries. However, this does not apply to respondents from the Czech Republic – respondents from this country expressed their beliefs in fair educational and job chances and considered these chances to be higher than those of the other three V4 countries.

As for the respondents from Slovakia, it can be stated that their responses considering the issue of equal educational and job chances matched the European average.

In terms of (non)reflective perception of educational and job chances, it is evident that the respondents from all eight counties of *Slovakia* are more convinced of educational chances to be equal for all than they are convinced of the same in case of the chances to get the job they apply for.

When taking the level of education of the respondents into account, the analysis of the respondents' (non) reflective perception showed similar results: the average score achieved by the respondents in terms of educational chances was higher, while the average score achieved in terms of job chances was lower. However, respondents having primary education or secondary education without a GCSE scored negative values in terms of just job chances.

Justice in terms of the basic normative principles of distributive justice – equality, equity, need and entitlement

The analysis of the data showed differences in the perception of justice in the *respective countries*. Respondents from most of them, including Slovakia, consider the just (i.e. effort- and investment-based) distribution of goods and burdens in society to be the most important (more than 70% of respondents in all 27 countries think so). Slightly fewer, but still many respondents of the countries think that society is fair if it cares for the poor and those in need (the principle of need). In this case, the **V4 countries** were at the bottom of the league. As far as the other two principles are concerned, views differ. While 14 of the 27 countries (more than 50%) support the equal distribution of income and wealth in society, no country shares the entitlement principle. The only exception is Slovakia, agreeing with the distribution of goods and burdens on the basis of social status more than any other country. It were mainly the younger respondents who agreed with this statement. The respondents did not generally believe in a just world, in none of the 27 countries.

Procedural justice in terms of the experience of unfairness

As far as the *international* results are concerned, the mapping of experiences of unfair treatment showed that the Nordic countries had a fairer institutional system than the countries of Eastern and South-Eastern Europe. Respondents from Finland, Norway, Sweden and the Netherlands reported the least experience of unfair treatment. On the other hand, respondents from Montenegro, Serbia, Bulgaria, Cyprus and Slovakia were the most convinced that most people would try to abuse them if they had the opportunity. The perception of procedural justice in terms of jobs and the perception of the fairness of job application procedures have confirmed a functioning labour market in most countries. Knowledge, skills and work experience are considered to be the most important factors of getting employed. In this case, *Slovakian respondents* were just above the European average. As to the second group of factors – knowing anybody in the particular organization, having an immigrant background or having a particular gender – the expressions differ slightly in the respective countries. The respondents consider the influence of acquaintances to be the most important, followed by the applicants' immigrant background and gender. Respondents from the *V4 countries* consider the influence of acquaintances to be a quite

significant factor of unfair treatment. The perception of one's own job chances – which respondents consider to be less fair – is closely related to this perception of justice.

CONCLUSIONS: The analysis of the data resulted in many interesting findings in the field of perception of justice and fairness in society. As for the respondents from Slovakia, it can be stated that their responses considering the issue of equal educational and job chances matched the European average. In terms of the perceptions of justice through its basic normative principles, one may see small differences. One of these is the entitlement principle, which the Slovakian respondents agreed the most with. On the other hand, Slovaks, along with people from other European countries, were of the opinion that a society is fair if it respects both the principle of justice and the principle of need. At the same time, the people of Slovakia perceived injustice and inequality in society to a greater extent, due to their own negative experience of unfairness. The perception of procedural justice in terms of jobs and the perception of the fairness of job application procedures have confirmed that even in Slovakia, knowledge, skills and work experience are the most decisive factors of getting employed. In this evaluation, Slovakian respondents achieved a score just above the European average.

As to the second group of factors – knowing anybody in the particular organization, having an immigrant background or having a particular gender – the influence of acquaintances was considered to be the most important factor, followed by the applicants' immigrant background and gender. Among the 27 countries, having an immigrant background or having a particular gender were considered to be the most important factors in Slovakia.

Literatúra

- Adams, J. S. (1963). Towards an understanding of inequity. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(5), 422–436.
doi: <https://doi.org/10.1037/h0040968>
- Benabou, R., & Tirole, J. (2006). Incentives and Prosocial Behavior. *American Economic Review* 96(5), 1652–1678.
- Clark, A.E., & d'Ambrosio, C. (2015). Attitudes to income inequality: Experimental and survey evidence. In A.B. Atkinson & F. Bourguignon (eds.), *Handbook of Income Distribution*, Vol.2A (pp. 1147–1208). Amsterdam: North Holland.
- Deutsch, M. (1975). Equity, Equality, and Need: What Determines Which Value Will Be Used as the Basis of Distributive Justice? *Journal of Social Issues* 31(3), 137–149.
- ESS Round 9: European Social Survey Round 9 Data (2018). Data file edition 2. O. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi: <https://doi.org/10.21338/NSD-ESS9-2018>
- Európska komisia (2018). *Osobitný prieskum Eurobarometra: Aký spravodlivý je život v EÚ podľa Európanov? Tlačová správa*. Online:
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sk/IP_18_3427
- Európska komisia (2020). *Správa o krajine za rok 2020 – Slovensko*. Online:
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-european_semester_country-report-slovakia_sk.pdf
- Greenberg, J., & Colquitt, J. A. (2005). *Handbook of organizational justice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hegtvædt, K.A., Johnson, C., & Watson, L., (2016). Social dynamics of legitimacy and justice. In C. Sabbagh & M. Schmitt (Eds.), *Handbook of Social Justice Theory and Research* (pp. 425–444). New York: Springer.
- Hegtvædt, K.A., & Isom, D. (2014). Inequality: A matter of justice? In J.D. McLeod, E.J. Lawler, & M. Schwalbe (eds.), *Handbook of the Social Psychology of Inequality* (pp. 65–94). Dordrecht: Springer.
- Hülle, S., Liebig, S., May, M. (2017). Measuring Attitudes Toward Distributive Justice: The Basic Social Justice Orientations Scale. *Social Indicators Research* 136(2), 663–692.
- Charles-Coll, J. A. (2011). Understanding income inequality: Concept, causes and measurement. *International Journal of Economics and Management Sciences* 1(3), pp. 17–28.
- Lerner, M.J. (1980). *The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion*. New York: Plenum Press.
- Liebig, S., & Sauer, C. (2016). Sociology of justice. In C. Sabbagh & M. Schmitt (Eds.), *Handbook of Social Justice Theory and Research* (pp. 37–59). New York: Springer.
- Liebig, S., et al. (2018). *ESS Round 9 Question Module Design Template. Module Title: Justice and Fairness in Europe: Coping with Growing Inequalities and Heterogeneities*. London: ESS ERIC Headquarters c/o City, University of London.
- Michálek, A. (2004). Meranie chudoby v regiónoch (okresoch SR). *Sociológia*, 36(1), 7–30.
- Miller, D. (1979). *Social Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, D. (1999). *Principles of Social Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nesvadba, P. (2006). *Filosofie a etika*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- OECD. (2008). *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing.
doi: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264044197-en>
- OECD. (2015). *It Together: Why Less Inequality Benefits All*. Paris: OECD Publishing.
doi: <https://doi.org/10.1787/9789264235120-en>
- Rawls, J. (1995). *Teorie spravodlnosti*. Praha: Victoria Publishing.
- Runciman, W.G. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in 20th-Century England*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Tyler, T. (2008). Psychology and institutional design. *Review of Law and Economics* 4(3), 801–887.
- Verme, P. (2011). *Life Satisfaction and Income Inequality (Policy Research Working Paper No. 5574)*. Washington, D.C.: The World Bank.
- Veselovská, Z. (2015). Sociálne nerovnosti a možnosti ich merania. *Geographia Cassoviensis* 1. 69–79.
- Wilkinson, R.G., & Pickett, K.E. (2009). Income inequality and social dysfunction. *Annual Review of Sociology* 35. 493–511.
doi: <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115926>

ISBN 978-80-89524-52-5 (online, Pdf)
<https://doi.org/10.31577/2020.978-80-89524-52-5>

